

Скорочення

АВУ – Археологічні відкриття в Україні
 КСИИМК – Краткие сообщения Института истории материальной культуры
 МИА – Материалы и исследования по археологии СССР
 ПСА – Проблемы скифской археологии

Ольговский С.Я. Происхождение форм для отливки скифских наконечников стрел

В статье рассматриваются литейные формы для изготовления наконечников стрел, которые происходят из двух кладов, случайно найденных на севере Украины. Типологически они похожи на уже известные литейные формы из лесостепной зоны, а также с поселений иткульской культуры Приуралья, которые были развитыми ремесленными центрами и из которых известны матрицы для отливки таких литейных форм. Это позволяет предположить, что именно из восточных районов литейные формы поступали к скифским литейщикам в Северное Причерноморье.

Ключевые слова: литейная форма, случайная находка, наконечники стрел, клад, мастер-литейщик.

Olhovskiy S. Ya. Origin of the molds for casting Scythian arrowheads

The article deals with molds for making arrowheads, which are derived from two hoards, accidentally found in northern Ukraine. Typologically they are similar to the known molds of the forest-steppe zone, as well as those, found in settlements of Itkul culture of the regions near Ural, which used to be developed handicraft centers and are known for matrixes for the casting such molds. This allows making a suggestion that the molds from the eastern regions were received by Scythian molders in the northern Black Sea region

Key words: mold, an accidental find, arrowheads, treasure, master caster.

29.02.2016 р.

УДК 94(477): 81'373.21

К.М.Тищенко

АНТИЧНІ КОНТЕКСТИ ТОПОНІМІЇ СІВЕРЩИНИ

Стаття підсумовує студії ознак контактів з античним Єгиптом, виявлених у топонімії України методом контекстування. Істотна частка висновків цих досліджень стосується Сіверщини.

Ключові слова: топонімія, контекст, античність, греки, копти, Сіверщина.

Суспільний запит на зміну методів дослідження топонімії зумовлений потребою повернути до них принцип історизму. Ні формально-аналітичний, ні формантний способи «пояснення» топонімів не враховують їх історичної природи. Брак приросту нових знань у «традиційній» топоніміці – очевидна ознака кризи. Наука не може бути й служницею «народної етимології», адже та і без неї знає, що в *Жуківках* водяться жуки, у *Лелеківках* лелеки, а *Глухів* (і лише він) був заснований у глухих краях. Місцеві

перекази наївні і не претендують на науковість, а про р. *Ікопеть* Хм, с. *Говилів* Тр і *Ємадикине* См там і мови нема. Історики ж сподіваються на таке наукове вивчення топонімії, яке б давало обґрунтоване нове знання про давній період міжетнічних зв'язків, – що «повною мірою посилено лише для лінгвіста» [1, с. 300]. Річ ясна, вони очікують на щось інше, ніж на перекази про жуків і лелек.

Свого часу відомий топоніміст О. Попов вказував на брак історизму у професійній в інших відношеннях книзі про назви річок Верхньої Наддніпряниці: «Лінгвістичний аналіз зводиться [в ній] до розподілу річкових назв «за формантами», [тобто] ...за закінченнями... [Тому] майже всі створені авторами карти, що мають... на меті показ розподілу тут найдавніших балтійських імен, неможливо вважати достатньо обґрунтованими і такими, що відображують історичну дійсність». І далі: «Історико-географічні області не можна обирати довільно, відтинаючи від географічно й історично сформованого ареалу якусь частину, хай навіть особливо цікаву для досліджень (наприклад, для археології)» [2, с. 37-38]. Про недоліки тієї ж монографії, зумовлені неврахуванням топонімічного ландшафту, писав В. Жучкевич [3, с. 31]. Один з авторів обговорюваної книги О. Трубочов і сам іноді визнавав механічність методу формантного аналізу [4, с. 226, 237, 238 та ін.], але, тим не менше, віддав данину «панівній науковій парадигмі» тієї епохи. Кращі праці з топоніміки іншого автора В. Топорова написані з позицій історизму, як-от дослідження про топооснову Галінд- у Європі [5], яке досі дає приріст знань у своїй галузі, – пор. [6, с. 414-419; 7, с. 331-334; 19, с. 49-51]. Проникло до топоніміки й маніпулювання, що обслуговує позанаукові великодержавницькі цілі: див. критику в оглядовій ґрунтовній рецензії В. Бушакова [8].

1. Топонімія – мовно-історичне явище.

Це пізно (і лише частково) записані, але значно давніші від часу запису імена географічних об'єктів. Ті імена існували в суспільній пам'яті місцевих людей і до запису – і продовжують існувати в ній далі. Спростовуючи популярний у XIX ст. міф про запустіння України після татарської навали і про пізню появу тут українців, П.Клепатський у 1912 р. писав: «Вже Срезневським [1859 р.] була висловлена думка, що давні назви, численні [в Україні], «могли утриматися лише через постійне знання місцевостей, яким вони відповідали, постійно близькими до них мешканцями». ...Ми лише констатуємо факт і вказуємо на його очевидні наслідки. Ми кажемо: у середній Наддніпряниці збереглося безліч міст зі старими літописними назвами, отже, спадково збереглося і населення їх» [9, с. 449].

2. Словникові запозичення, відображені у словниках [10], самим фактом свого існування стимулюють пошук сліду давніх подій у топонімії. Так,

джигун, шинпорити, шинпорка, нишпорка, діал. *мешти* прийшли з литовської: це žygūnas вістовий, šnipras шпигун, mėgzti в'язати [11]. Це було в часи перебування українців у Великому князівстві литовському (XIV-XVI ст.), тобто 500-700 років тому. Литовці й собі засвоїли тоді українізми ulioti, trivoti, večerioti, akrajas, akračikas (*гуляти, тривати, вечеряти, окрасць, крайчик*) та ін. [12]. Ровесниками ВКЛ є назви с. *Литвиновичі, Шатрищі* (šātryškis лозове), *Шакутівицина* (šakōtis гіллясте дерево).

Сіверське укр. *плентатися* прийшло з польс. plętać się плутатися 400 років тому, в часи появи назв *Кролевець, г. Попів Грудок* біля Мутина, *Башта* (пол. król, gród, baszta). Або укр. *хнюпитися* і *похнюплений, очуняти*, діал. *нахромитися*, ст. *ускромити* 'придушити', *ускробати* 'утікти', *цямрина* – ці слова засвоєні з готської: dis.hniupan, ga.qiunan, us.hramjan, us.graban, timbrjan (бути розбитим, одужати, розіп'ясти, врятуватися, ставити зруб). Тим словам по 1700 років: це ровесники топонімів *Трахтемирів* Кв, *Вел. і Мал. Говилів* Тр, *Синдаревське* Чг (від імен осіб готс. Tracte.mirus, Gav.ila, Sintharius [7, с. 23, 30-34, 41]). Свої контакти з готами мала й російська мова: *вопить*, ст. *гобинный* 'заможний' (ворjan кричати, gabei багаті); топоніми *Гдов, Судогда*.

Нещодавно виявлено групу раніше не помічених специфічно українських грецизмів: *халена, рипатися, пундики, дрімлюга* < χαλεπός важкий, ἔρτω impf. εἶρτων вештатися, Πόντος Чорне море, δρύμος нетрі – це перші століття нашої ери, час появи назв р. *Ікопеть, нп Рогань, Коломия* – від гр. οἰκό-πεδον 'місце у стані забудови', ἐρύων 'роботяща' (епітет Афини), пор. *Рыкань* РФ Ворон., *калаціас* 'зарості очерету'. Тоді ж, у черняхівській час, прийшли й запозичення з коптської мови: *яр* IARO річка, канал, *келеп* ΚΕΛΕΒΙΝ сокира, *лелека* ΛΕΛΕ мандрувати (букв. мандрівник), *лохми, лахманина* ΛΑΧΜΗ κляпоть, ст. *воронай* ΟΥΟΡΟΠ-, ΟΥΕΡΠ- вістовий, *буча, зчинити бучу* ΒΩΤС битва, бій, *шаніжска* ШАНЄШ годувати, оживити, *шаткувати* ШАТ різати, *очіпок* АТШПІ незганьблена, бездоганна [13]. У російській є свій слід контактів того ж часу і з того ж джерела: *ере-пенитьсся* ΟΥΕΡΠ- вістовий, прізвище *Воропаєв*.

Можна сказати, що тут є старі слова, яких дехто й не знає. Так, бо йдеться про історію, а не про сучасність, а особисті пробіли у знанні історії їй не шкодять. Типовим прикладом є боротьба навколо назви окраси історичного заповідника у Глухові, свідка пізнього середньовіччя *Башти*: слово *башта* вживане у нас від XVI ст., за 200 років до побудови Башти, а після її побудови саме так цю споруду називали десяти поколінь глухівчан. Її ім'я – ровесник *Шатрищ, Шакутівицини* і *Кролевеця*. У говірках укр. *башта* = *бахта*, це пізньолат. Wactæ 'варта, вахта' [7, с. 488-489]. Істотно, що слово вказує не на будівлю (вежу, нім.

Bastei [пор. 14, т. I, с. 156]), а на військову варту при ній: звідси назви **річок** *Башта* Зк, Од, *Баштина* Кг, *Бáхтин* Хк, с. *Бáхтин* на р. *Бáхтинка* Вн. Француз Дю Канж (Du Cange), автор словника 1680 р., ще застав ті середньовічні *вахти* при в'їзді до міст Європи: Wactæ/Wachte [15, т. VIII, с. 398b]. Отже, *бахта/башта* не "малоросійський провінціалізм", а мовна коштовність, жива ланка мовного зв'язку сучасності зі щоденним життям столиці Гетьманщини.

Наведені запозичення в українському словнику з мов різних народів-сусідів не можуть не заохочувати до пошуків сліду тих же народів у топонімії. Якщо *Париж, Відень* і *Мілан* – це кельтські назви (Lutetia) Parisiorum, Vindobona, Mediolanum, якщо *Balaton* у мадярів – це слов'янське *болото*, якщо турецький *Istanbul* – це грецький зворот εἰς τὴν Πόλιν 'до Міста' [16, 293], якщо ім'я столиці арабомовного Іраку *Багдад* – це іранське 'Богом даний' [17, 50], – то чому в нас має бути інакше? Просто там збережено більше письмових свідчень про етапи розвитку тих назв, а в нас менше, – звідки й потреба шукати *невраховані мовні контексти* [18].

3. Той самий об'єкт розуміють щораз повніше як через виявлення нових подробиць у його складі, так і через **приріст контекстуальних знань** навколо нього (про сутність методу топонімічного контекстування див. [20]). Ці невраховані мовні контексти справді ще є. Випадково помічена схожість готського власного імені з Астурії Tractemirus з топонімом *Трахтемирів* спонукала до пошуків інших таких аналогій серед пізньоантичних імен, і знайшовся цілий їх неосвоєний масив. Про готів у минулому як Наддніпрянщини (черняхівська культура), так і Піренейського півострова (вестготське королівство) історики знають, але мовний слід їх був у нас засвідчений лише у словнику (*буква, буквар, лихвар, мито, князь, полк* тощо). А тепер на зміну гіпотезам з опертям на словники прийшли з історичних документів 180 готських імен реальних осіб, і *основа, і формант* яких повторені у топонімах-репліках Наддніпрянщини. Сутність знахідки викладена на сайті [https://uk.wikipedia.org/wiki/Ключі_з_Астурії]. Головний висновок книги – вдалося довести, що топонімія *досі документує* входження Наддніпрянщини до мовно-культурного простору пізнього Риму й раннього середньовіччя. Тепер це стає *науковою* підставою шукати й інші ознаки контактів тієї доби.

Але як готські назви дійшли до нас, коли їх не знає літопис? – не здаються опоненти. Бо літопис пишуть у Києві, а «готи живуть у Половеччині» (Іоанн Галоніфонтибус, 1404 р. [21, с. 106]), тобто серед тих половців, з якими Київ воює, яких монголи *дозволяли* хрестити *на продаж* через Судак до Єгипту як мамлюків, про хрещення яких свідчить Codex Cumanicus і які стали тепер нами, як і давні кияни. «Ось чому у Наддніпрянщині триває

тяглисть населення, історичної та етнічної пам'яті, збережені сотні назв з місцевої дополовецької топонімії... Готський епічний спадок козацьких дум також мав шанс вижити саме тут, у *половецькому середовищі*» [7, с. 443, 499].

4. Звідси виросла й тема студій **копто-грецьких впливів у топонімії України**, синхронних до готського часу (черняхівської культури). Слід зв'язків з античним Єгиптом і шляху до нього був помічений 2008 р.: *Ракути* Чг, *Омбиш* Чг, *Копті*, *Табаївки*, *Олександрії* (десятки назв в Україні), бол. *Пунтусова Вода* Пл, став *Пундівський* у с. Долина Кв Обухів, *Ченокалівка* і *Штомпелі* Пл, *Осколонівка* Лг (пор. назви міст у Єгипті *Ракотіс*, *Омбос*, *Копт*, *Тебаї* 'Фіви', *Олександрія*, також топоніми *Понт*, протока *Чанак-кале* 'Дарданелли', о. *Стампалія* 'Астюпалея', м. *Аскалон* 'Ашкелон'). Звідки ці дивні гості? Втрата історичного контексту зумовлювала обережність: наші предки – і у якихось зв'язках з Єгиптом, таких, що й на карті помітні? Самі факти топонімічних аналогій були опубліковані у словнику 2010 р. [22, с. 22–39] (Розділ 1. «З античного світу»), але теоретичне осмислення їх зайняло кілька років.

Знахідка «ключів з Астурії» змінила всю атмосферу студій: зміцнила їх і спонукала до поглиблення, адже Єгипет був у складі Римської імперії, як і Астурія і Галісія. Далі втрутився випадок: до поля пошуків потрапив словник топонімів античного Єгипту Г.Верета [23], оприлюднений в електронній формі 2013 р. Це прекрасна праця про 11 тисяч місцевих назв, елементи їх етимології та синоніми кількома давніми мовами. Був сенс повернутися до топонімії Єгипту, досконаліше відтвореної у новому словнику. Цього разу пощастило розшукати значно більше грецьких і коптських *прототипів топонімів-реплік в Україні*, які розкривають подробиці тривалих і масових контактів наших предків зі сходом Середземномор'я доби еллінізму.

Важлива частина висновків цього етапу студій стосується і Сіверщини. Дальший виклад статті організовано навколо двох ілюстрацій – орієнтаційної схеми виявлених аналогій і детальнішої карти з античними прототипами топонімів-реплік Сіверщини. Спочатку коментар до загальної схеми. На півночі Чернігівщини позначено назви сіл *Ракути* і *Ракужа*. Ці назви найближчі до прототипів копт. РАКОТЄ, РАКО† *Ракотіс/ Ракоте* (залежно від діалекту коптська літера † читається як -ті або -де). Поблизу цих двох сіл існують нп *Глухівщина*, *Калинівське*, *Турове* (1). Більшість назв від цих основ зазнали народної етимології, давши форми від Рокит- і Рогіз-, як-от під *Глуховом* р. *Рокита*, с. *Калинівка* (2), але ці два топоніми – *Ракути* й *Ракужа* – застигли як були внаслідок чимось зумовленого найдовшого спогаду про старий зміст. Сусідство основ Глух- і Рокит- трапляється в

Україні ще не раз:

(3) *ГЛУХи* Вл Ст. ВИЖівка: ^ТЕКЛЯ; **РОКИТа**, СИНове, ЯРЕвище, ДУБечне; (4) оз. *ГЛУШець* у кол. с. Чигирин-Дубрава [24, с. 381] Пл Кременчук: р. **РОКИТа** у с. **РОКИТ**не-ДОНівка; ПідДУБне, ЯРемівка, **РОКИТ**не, БАБки, БЛІики; (5) *ГЛУХове* Пл Пл: бол. **РОКИТ**.ЯНСьке у с. Ваці, ЗаТУРине Тур = Тройу, БЕРЕЗівка, ЖУКи, ЯР, ШОСТАки.

На схід від *Ракут* і *Ракужі* на Сіверщині показано групу назв від основ Сопич-/ Собич- з найдавнішої верстви цих південних контактів. З краще збережених контекстів, як-от біля р. *Стубло* на Рівненському Поліссі (див. нижче) було зроблено висновок, що в таких селищах шанували Собека, єгипетське божество з головою крокодила, грецьким ім'ям якого було Сух. У племен з далекої Наддніпряни вигляд уперше побаченого крокодила мав викликати жах, і виникла причина цю дику силу й собі обожити. Маєстністю Собека вважали Фаюмську оазу, а найбільший центр культу Собека поза Фаюмом був на півдні Єгипту в м. *Омбос*: цим можна пояснити його слід у топонімії України у вигляді назви с. *Омбиш* Чг (Борзна). Інші фонетично близькі назви – б. *Собкова* під Каневом, с. *Собківка* Пл, ставки і р. *Совки* у Києві, р. *Сович* під Харковом.

Рис. 1. Копто-грецький слід у топонімії Центру і Сходу України та прилеглих земель

Слід цього культу є і на прилеглих землях – пор. в Росії с. *Сопычи* і *Сибекы* під Брянськом, у Польщі не раз *Sobicze*.

Центр оази Фаюм мав незвичну назву *Крокодилополіс*, з якої серед відомих нам топонімів-реплік збережено лише перші два склади: це назви с. *Корогод* Кв Чорнобиль (тепер перенесене у *Новий Корогод* на Київщині), також у Росії *Корогодино* (на Орловщині біля витоків Оки поблизу від сіл *Вавилоновка* і *Єфратово!*) або *Корохоткино* на Дніпрі під Смоленськом.

Окрім топонімів до студій були залучені словникові дані [25; 26; 27]. У назві с. *Шалойки* – пототип копт. ШАЛОУКІ, ШАЛАУКІ ‘оса’ / читається “шалукі, шалаукі”/ або ШАЛОУКС, БАЛОУКС ‘скарабей’ /шалукс, чалукс/. На карті України 1650 р. Г.Боплана [28] на витоках р. Воргол показано с. *ЧАЛКУЗи* (тепер Новоселівка См Кролевець), ім'я якого також найближче до БАЛОУКС /чалукс/ скарабей. Пізніша форма цієї ж основи – у назві села

• *ЧОВГУЗі* БАЛОУКС скарабей Хм ТЕОФІполь: **СЕМЕЦІ**вка = **КУР.ЛЕВ**иця (440-461) у с. **ТУР**івка, Тур = **Троуц**, **ТРОЯ**нівка, **МИХИ**ринці **Михр** Єгипет, **КОРОП**’є копт. **КОРЧ** /корф/ руйнувати, **КАРАБІ**вка скарабей/ ар. хараб- руйнувати, **ГАЛЬ**чинці галей, **БЕРЕЖИ**нці, **ОЛІЙ**ники елліни.

Греко-латинський відповідник назви цього жука *scarabeus* став прототипом топонімів *Шкурунії*, *Шкуруніївка* на Полтавщині, *Шкурупилово* (РФ, Краснодарс.), прізвищ *Шкурупій* (пор. і *Карабіївка* з можливою аферезою). Після такої глибокої відповідності всі попередні пояснення цієї основи починають виглядати як менш обґрунтовані. Чалукса-скарабея місцеві люди звали просто жуком, – за цих історичних обставин це слово і могло стати прототипом *Жукивок* і прізвищ від основи *Жук-* (як-от художника у Чернігові з кола знайомих П.Тичини). Були знайдені й репліки, схожі на імена інших язичницьких божеств Єгипту – *Тота*, *Сета*, *Озириса*, *Ізиди*: *Тутове* (*Тотове*), *Тутаки*, оз. *Сетне*, *Босири*, *Пузирки*, *Ісків Яр*, *Ісківці*.

5. Це архаїчне середовище контрастує з **ознаками присутності поблизу тих самих місць ранніх євангелізаторів**, зокрема з церкви Св. Якова Барадеї. Безсумнівними є не раз повторені репліки самого ім'я Св. Якова: **КИР'ЯКІВ**ка Мк, **КИРиЯКІВ**ка Пл, **КИРиЯКІВ**щина См, **КИРЯКОВ**е Пл (пор. укр. ст. *кир*, *коурь*, *кур* (< гр. *κύριος* ‘господь’) “титул осіб вищого священничого сану” [29, т. 1, с. 475]). Дуже показові архаїчні форми на півночі Росії з вимовою літери *ч* (юпсилон) ще як [у]: **КУР'ЯКІ** Ярослав., **КУР'ЯКОВ**о Вологод., **КОР'ЯКОВ**о Костр. У процесі студій чимраз повніше розкривалися масштаби діяльності євангелізаторів. Топонімія зберегла навіть сирійську форму прізвиська Св. Якова:

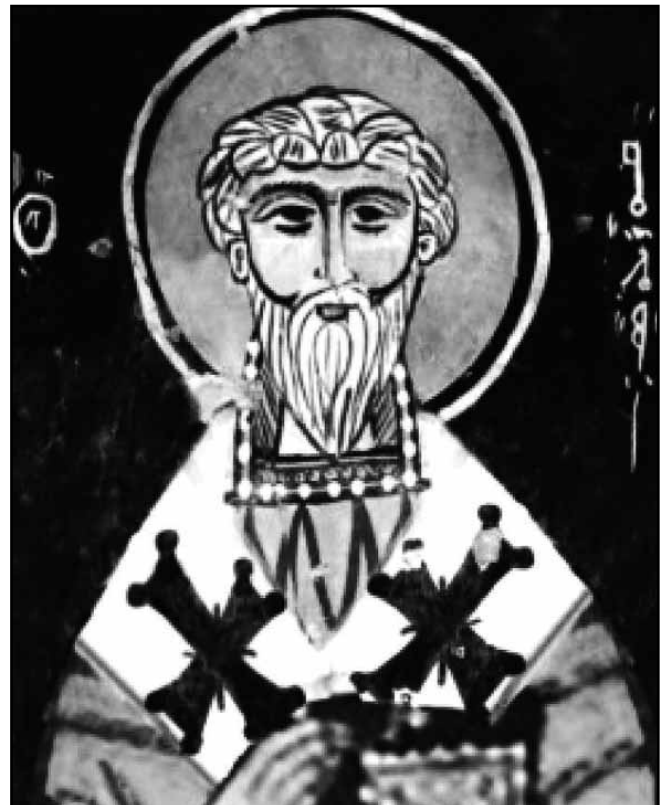

Рис. 2. Св. Яків Барадеї

БУРД.ЯКІВці Тр (пор. сир. *Ya'quv* **Burd'oyo** букв. ‘у ганчір’і), **БУРД.ЮГ** Чв, **БУРДЕЙ**, **БУРДІ** Вн, **БУРДІ**вка Од, **БУРД**уни См, **БОРДУЛЯКІ** Льв, **БОРОДАІ** Пл, **БОРОДАІ**вка Дп, Зп, **БОРОДОЯР**ське Хк, **БОРТ.ЯХІВ**ка Вл. Пор. також: **ЯГУ**Бець Чк, **ЯКУ**Бів ІФ, **ЯКУ**Бівка Вн, ІФ, Тр, Чг, **ЯКОВ**енщина **ГОР**ова Пл (див. рис. 1); **ОСЬМ.АКІ** 2, **ХОМ'ЯКІВ**ка ІФ2 “Єгипет + Яків”, **ЧЕРН.ЯКІВ**ка, **ЧЕРН.ЯХІВ** 3 назви, **ЧЕРН.ЯХІВ**ка 5 назв “Єгипет + Яків”, **ВЕРХН.ЯКІ**, **ВЕРХН.ЯКІВ**ці, **ВЕРХН.ЯКІВ**ка 4 назви, **ВИШН.ЯКІ** 5 назв “Верхній Єгипет + Яків”, **СИН.ЯКІВ**ці, **СИН.ЯКІВ**щина “Сін (Саїс) + Яків”, стр. **ГРЕКОЗАЙ**цівський у с. **ГРЕКО-ЗАЙ**цеве “греки + Саїс” Дц, пор. **ЗАЯКІ** РФ Кіровс. “Саїс + Яків”, **ЗАІКІВ**ка Лг, **ЗАН.ЯКОВ**о Ниж. Новг. (вставка -н- як “заять > занятъ”).

Не раз згадане у топонімії «кораблі Якова»:

ДУБ'ЯГІ, **ДУБ'НЯКІ**; оз. **БОРЖ.АЧ**ка См; оз. **БАРЗ.ЯКІВ**ське **Бәрід** баржа у кол. с. Пищики Чк **ЧОРНОБАЙ** (пор. і оз. **ВАРЗ**ень біля с. Олександрівка См Путівль, **ВЕРЗ.ЯКІН**о Іван., **ВЕРТ.ЯГІ**но Вологд., Владим., **ВЕРТ.ЯКІ**но Орл., **ВЕРТ.ЕХОВ**о Смол.). “Доми Якова”: **БУН.ЯКІ**не См єгип. **P-Up-Ya'quv** ‘дім - Ешмун - Яків’ (і укр. діал. **пуня**), р. **БУНЯК** у с. **БУНЯКІВ**ка Пл, **БУНАКОВ**е Хк; (**ПУН**і, **БУН**і, **БУН**ьковичі Льв, **БУНів ЯР** Чв, р. **БУН**я п **РОКІТ**и Рв, пот. **ПУН**чева ІФ; • бол. **ПУН**ище у Києві: ^р. **СИР**ець **Σίρις** Ніл ~ **БАБ**ин **ЯР** ^**РЕП'ЯХІВ ЯР** РЄЧ, **КЛЕБАН**ські озера, зат. **КЛЕПАНЬ**).

Інші важливі осмислені сполуки:

КОБЕЛ.ЯКІ, **КОБИЛ.ЯКІ** **Кібле (напрям на Мекку) + Яків”, **ЛЕЛ.ЯКІ** 3 назви **копт. **ΛΕΛΕ** (мандрувати) + Яків”, **СІР.ЯКІВ**щина ** **Σίρις** Ніл + Яків”, **ХОД.ЯКІ** **ход- + Яків”, **ШЕВ'ЯКІ**не, **ШЕВ'ЯКІВ**ка ****ЖССВС** (прибульці) + Яків”, **ШУЛ.ЯКІ** **школа + Яків”, **ЮН.АКІВ**ка **йонійці + Яків”, **ГРИШ.АКІ** Смол. **греки + Яків”.

Окремо згадує карта “людей Якова”:

РЕВ'ЯКИне См (копт. РЄЧ /реф/ (людина) + Яків), пот. РЕВнЯК Чв, РЕВ.АКІВці Чв, РЕП'ЯХи Мк, РЕП'ЯХІВка Хк, ур. РЕП'ЯХІВ ЯР у Києві, став РЕП'ЯХІВський у с. БЕРЕЗівка Кг, став РИП'ЯХІВський у с. Великодрюкове Кг; **ХРОМ'ЯКІВ** копт. РОМ, РСМ- (людина) + Яків, (сюди ж і прізви. Г.РОМ.АК См, р. Г.РАМ.АЦька Пл [30, с. 153], – пор. неісторичні позначення ур. *Общественные Рудки* замість *ГРАМАЦькі (чи Громадські) *Рудки* під с. Алтинівка См, або оз. *Монашеское* замість *ЧЕРНече під с. БОЧечки См, – р. Г.РОМ.ОКлія = А.РгАМ.АКлы Кг, Мк і нп 1774: АРгАМАКлы-сарай), р. Г.РЕМЛЯГА Жт (з закономірним після губної -м- “вставним Л” старослов'янської мови, як-от “щем-іти ~ щемлять”), с. Г.РЕМ'Ячка См, р. ГРЕМ'Ячка копт. РСМ- = РЕВуха, БЛЛа, БЛЛуга Хм; Г.РЕМ.ЯКИ РФ Рязанс.

Останні два коптські прототипи пройшли через грецьке середовище, де початкове р- ‘ро’ було з обов'язковим придиханням: ρ̣. За аналогією у тому середовищі також і перед Рев-/ Реп- мало з'являтися Г-, – і такі форми справді збереглися: Г.РЕБЕНЯКИ Пл (пор. і с. БЛЮ.ГРИВе “озброєні списками люди” См Кролевець).

Висновок важливий і істотний: євангелізатори прибували до Наддніпрянщини для боротьби не лише з місцевим язичництвом, а і з потужним впливом вірувань з Єгипту, сформованим за віки. Практично усюди, де на карті видно слід Собека, скарабеїв, Озириса, – неподалік є і слід присутності ченців-євангелізаторів, що дбали про спасіння душ місцевих язичників. Ці аргументи цілком історичні, адже пояснюють обставини появи назв цінностями суспільної свідомості того часу. Чому слід “людей Якова” так сильно пов'язаний з Єгиптом? Тому, що з-поміж 27 висвячених Св. Яковом єпископів 12 мали єпископії у Єгипті. Борючися з місцевим язичництвом, вони мали знати про його паростки за морями і тому дбали про їх викоринення.

Серед найраніших назв ченців було слово *калугер* – від гр. καλόγερος ‘чернець’ (καλός ‘гарний’ + γέρον ‘старець’) [14, т. II, с. 354; 29, т. I, с. 467]. Воно представлене у топонімії України в іменах села *Калагарівка* Тр, гір *Гологори* Ль, двох річок *Калигірка* Кг. Більшість євангелізаторів прибували до Наддніпрянщини морем і річками. Грецькою κολυμβάω плавати NT (слово з Нового Завіту); пор. kolumb.yга хрещальня. Якесь із цих слів вплинуло на слово *калугер*, внаслідок чого утворилася незвична місцева гібридна форма **колубер* з інакше не поясним сполученням приголосного -б- з кінцевим -р. Вона не утрималася у словнику, але досі живе у топонімах, пор.:

ліс *Колуберище* біля с. Василівка См С-Буда (з матеріалів В.К. Шейка, Суми), Kaluvere в Естонії, Kalübbberhof, Kalübbberholz у Німеччині і низку назв у Росії – *Кольберово* Моск., *Кулеберово* Іван., *Кулубарово* Волог., *Голоперово* Яросл., *Кольбели* Брянс., *Кольбелька* Ворон. (біля печерного монастиря на Дону і неподалік від с. *Піраміди*!).

Про цілий застиглий світ минулого говорять топонімічні околиці навколо

• лісу *КАЛУБЕРище* біля с. Василівка См С-Буда: ^**БЛЮ**Сівка* (від 2000 р. – вже не село, а урочище) м. Ушу біля Тира; р. **БОРЖ**.АЧка βάριδ у с. ОЧКине, **ХРЕЩ**икове, **ЧЕРН**ацьке, кут **МАКАР**івщина і **ЖИГАЛ**івка (*жegl- плавба) у с. ЛУКашенкове на р. СВИГа, ур. **ХОМ**ки, яр **ХОМ**кин Рів, **КОС**енки, р. СІГна у с. СИТне, хут. **МИР**ська на березі р. Знобівка, кут **МИР**щина (копт. МНР ‘берег’) на березі р. **БОБРИ**к βούβαρις великий човен, ур. **СИВА**йов Бугор ^ур. **В'ЮН**івщина у с. Вел. БЕРІзка, ур. **ЮН**ище у с. КРИВ.ОНОСівка, ур. **ЮНИЦ**ьке, **СИДОР**івщина затока Сидр, **МУДР**икове дперс. Mudraа Єгипет, ур. **РОГОЗ**ня у с. ОЛТАР+ (= Уралове) осет. aldar ‘князь’; ур. **РОГОЗ**ня у с. Жихове, **КРЕНИ**Дівка (Кренідес, місто IV ст. до н.е. біля золотих копалень у Фракії, поруч з м. Філіппі [31, 30]), **ПИЛИП**и Філіппі, **ХИЛЬЧ**ичі ар. **Filikus** ‘Пилип’, Нова СПАРта, ур. **СИБИЛ**івщина Сивілла, ур. **БРАТ**овець (на болоті) гр. βάραβρα ‘болото’, ур. ЩУРівка ШБОУР /шчур/ [25, с. 121b] кільце, обручка у с. КАМЕНка, оз. **СИН.И**че Сін, семітська назва міста Саїс і **АРАП**івка біля р. Десни.

Тут збережено мовний слід Єгипту (Хм-/Мудр-), міст Пелузій, Кос, Саїс/Сін, Ракотіс, оази Сіва, пророчиці Сивілли, божества Сета, йонійців-греків (Юн-, В'юн-, пор. і Іонине під Глуховом), ченців і охрещень, плавби (Борж-, Жигал-, Калуб-), монастиря св. Макарія і арабів.

Гр. κολυμβάω ‘плавати’ упізнаване в основах назв сіл *Колибаївка* і *Колубаївці* Хм, *Колбаєвичі* Ль, *Колибань* Хм, також імовірно у гідронімі під Путивлем оз. *Колдобань* в оточенні тематично пов'язаних топонімів Посем'я:

• ≡ оз. **КОЛО**БАНь κολυμβάω біля с. НеЧАївка См Буринь: р. Сейм, оз. ЩИМля, оз. **ЛЮБИ**Тове, оз. **ЛЮБ**неве (ΛΑΒΩ канат для буксировки човнів), **ХРЕЩ**ате і **БОК**ове ΒΟΚ слуга у с. Хижки, р. ЛОКня, б. ЧОРНИШова, б. ЧУХУТів ЯР, р. ВОРГОЛка (= ПУЗИРка?), **ЗАЗІР**ки, р. **КЛЕВЕНЬ**, ур. **ВЕРЗ**ань біля с. ОЛЕКСАНДРівка, ур. ГНИЛище і ур. ЧЕРНече біля с. **БОЧ**ечки, канава Нова КОСова, ур. БЕРЕЖниця, ур. **ЖУК**ове біля с. ЧОРНОплатове.

6. Пошуку аналогій часів еллінізму сприяла **двомовність сліду тих контактів**. У сотнях топонімів від грецьких основ було б значно важче орієнтуватися, якби не грецькі запозичення до коптської – з вужчою хронологією і зафіксованими змінами значень. У свою чергу, знайти такі довізантійські грецизми можна було лише за словником Г.Верета, де вони вказані не просто серед грецьких слів, а серед вживаних саме в елліністичному Єгипті.

Типовим прикладом є коптський грецизм СТАВЛА (Gk; Lat) стайня, поштова станція, який став прототипом для п'ятьох гідронімів в Україні від основи Стубл- Рв3, Хк2. Через ці *Стубли* вдалося вийти до сліду божества Собека, далі – Тота (село Тутовичі = Тотовичі Рв) і осередків навчання під його захистом (це в Україні!). Аналогічні назви збереглися й на сусідніх землях, які, виходить, теж були в полі діяльності рухливих грецьких мореплавців з Єгипту: пор. STUBLe, STUBLine, STUBAL Srb., STUBLino (Kosovo UN), STÜBLau = Steblewo і Hoch STÜBLau

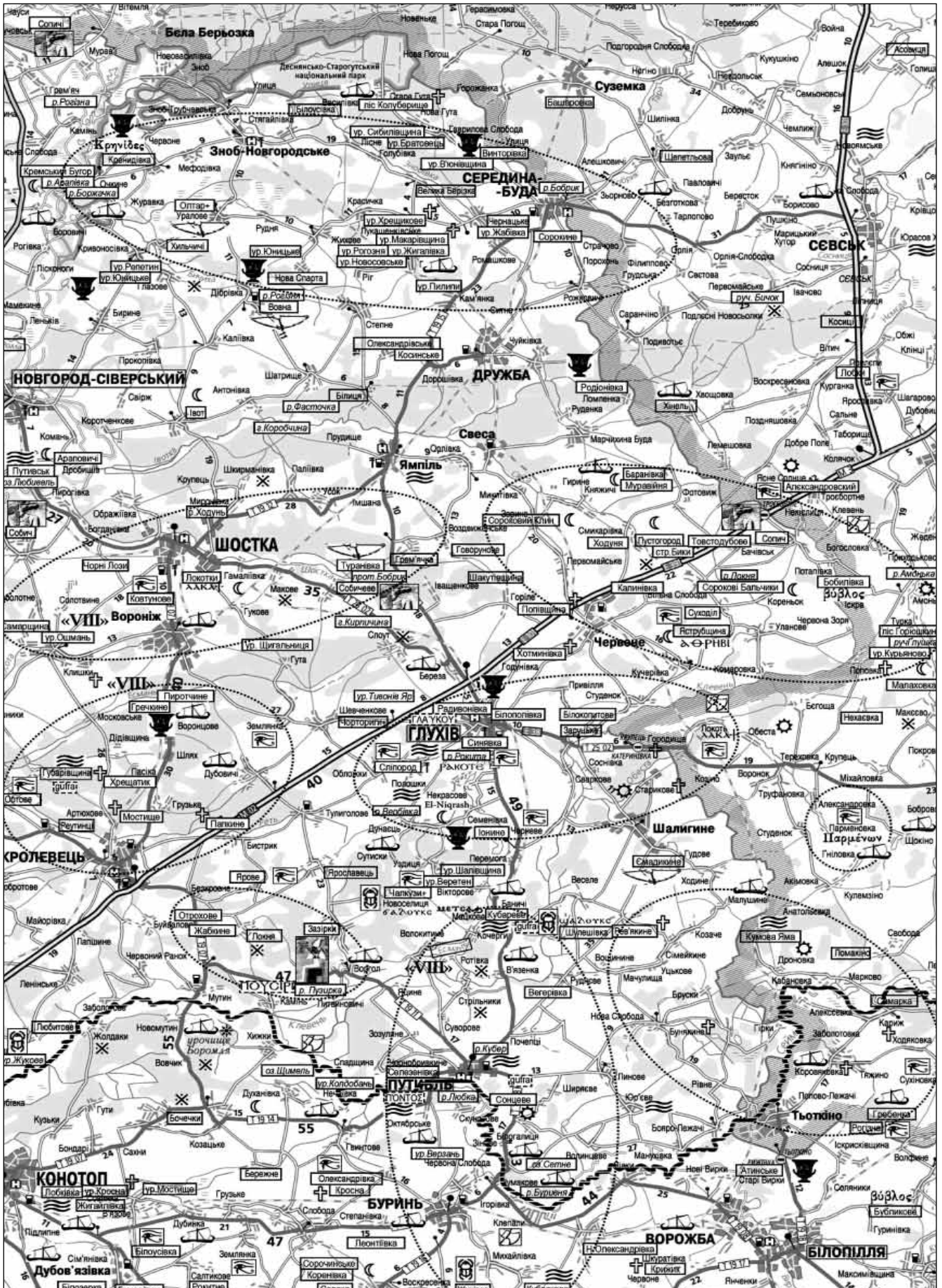

Рис. 3. Слід у топонімії Сіверщини копто-грецьких контактів доби еллінізму.

Місцеві іранські кочовики: Ємадикине, Вовна, Олтар (Уралово), Туранівка.

Грецький слід видно у назвах *Гречкине, Іонине, Радивонівка, ур. Юницьке 2, ур. В'юнівщина, ур. Сибилівщина, Атинське, Кренідівка, Нова Спарта, Хильчичі, ур. Пилипи, Філіппово, ур. Братовець, Білокопитове, Селезенівка, Бубликове, Бобилівка, Калинівка, Локня 2 (іонійці, Сивілла, Атени 'Афіни', Кренідес, Спарта, Пилип, Βάραθρα болото, Carphutkia 'м. Даміетта (1250 р.)', σελίδες сторінки, βύβλος луб для письма, Καλλιτικός (531 р.), λόχοι загін воїнів).* **Єгипетське язичництво:** Собич, Собичеве, Суходіл, Сухиновка < єгип. Sobek (др. Σοῦχος) 'божество Собек', Шулешівка, Чалкузи (копт. ШАЛОУКС, БАЛОУКС 'скарабей'), ур. Жукове, Жуківка, Білозерка, Зазірки, р. Пузирка, Амонь, р. Амонька ('божество сонця Амон'), Сонцеве, Ясне Сонце. **Топоніми Єгипту:** Черневе, Чернівське, Землянка 2, Синявка, Сліпород, Некрасове, Пиротчине, Обтове, Ковтунове, р. Ходунь, Ходуня, ур. Ошмань, р. Есмань 2, Косинське, Олександрівка 2, Олександрівське, Локотки, Локоть, Розізне, р. Розізна, ур. Рогозня, Рокитне, р. Рокита, Яструбицина, Білоусівка (Кос, Лаката, Ракотіс 'Олександрія Єгипетська', Атрибі 'середнє'/ або Ятрив арабська назва Медини, Ушу). **Коптський мовний слід:** р. Рома, ур. Репетин, Реутинці, Рев'якіне, Ярове, Ярославець, Ярославка, Отрохове, Башаровка, Клевень, Клепачі, Нехаєвка, Вербівка, г. Коробчина, г. Кирпичина, Коровяковка, р. Бичиха, стр. Бики, Бачівськ (ΡΩΜΙ, ΡΕΧ людина, ΙΑΡΟ річка, ΣΤΡΩΗЄ шаповал – пор. Отрохи Чг, прізви. Отроценко, ВАШОР лисиця, ΚΕΛΕΒΙΝ келеп, ΝΧΑΙ, ΕΝΧΑΙ власність, ΟΥЄΡΠ посилати, ΚΟΡС руїнувати, ΒЄΤС, ΒΩΤС війна).

Християнізація: Хрещатик, ур. Хрещикове, Крижик, Кросна, ур. Кросна, Папкине, Поповка, ур. Макарівщина, Катеринівка, ХодЯКОВка, КоровЯКОВка, Рев'Якіне, БунЯкіне, ур. КурьЯНово, Самарщина, Самарка, ліс Колуберище, оз. Колдобань.

Пунктирними овалами показані райони історико-тематичної взаємопов'язаності назв

= Zblewo у Пониззі Вісли РІ, також СТУБЛе РФ Рязанс., Тульс., СТУБЛенка Тульс. 2 та ін. Районні контексти цих назв перевірені, і в усіх виявлено інші незалежні ознаки елліністичних реалій.

Приголосні іменника СТАВЛА за дві тисячі років не змінилися (!). Закономірно змінився лише іншомовний голосний а > о > у, давши топооснову Стубл-. В Україні це виключно гідроніми, що є додатковим аргументом особливо давнього і тривалого часу контактів. Вони можуть вказувати на осередки грецької діаспори серед предків українців. При цьому три з них розміщені досить близько один від одного у трьох районах Рівненської області:

- ≍ 1) р. СТУБЛА СТАВЛА (Gk; Lat) стайня, поштова станція = БІЛЮга від с. БІЛАШів Рв Здолбунів **Istanbul**: БУДЕРаж ВОУЄІРІ ^МОСТи моці; Мала МОЩаниця ^ЗАЛПБівка ар. **canib** хрест, ОЗЕРко, В'ЮНівщина ^МИРОТИН; ТРОЯН, КОПИТКове **Carphutkia** Даміетта ^МАР'Янівка, ЦУРКів, ПідЦУРКів сир. Цур м. Тир, ЗаГРЕБля, УЅДЦ; р. БЕЗОДНЯ; р. ДОЛИНА-ЛУЖки л КРАСНОЇ ЛУКи п УСТ; р. ЧОРНОЛУЗка у с. Ст. МОЩаниця ^ПідГАЙне гАЄ щогла [25, с. 635]; р. ЧОРНЯвка у с. Святе;
- ≍ 2) р. СТУБЕЛка СТАВЛА (Gk; Lat) стайня, поштова станція п СТУБЛи у с. ПереСОПниця Рв Рв: ^р. СТУДенка; РОГАЧів ЄРГАТНС (Gk) хлібороб, орач ^БІЛівські Хутори, БІЛів, СтароЖУКів ^ГОЛИШів, МИХАЙЛівка, КЛЕВАНЬ КЄΛЄΒΙΝ [25, с. 102] сокира, келеп; КОПТовичі ^ОЛЕКСАНДРІЯ; РЕМель РСМ-, РСМгЄ [25, с. 297а] вільна людина, СВЯТтя; БІЛа КРИНИЦя ^АНТопіль; руч. ГНИЛУШка у с. ІВАНичі; ПЛОСКа, КОРНин, РАДУХівка Rawdah район Каїра ^СУХівці, ШУБків, ГОРИньград 2 ^РИСВ'Янка ар. rızwan рай ^КОТів;
- ≍ 3) р. СТУБЛО СТАВЛА (Gk; Lat) стайня, поштова станція від с. Половці (тепер "Половлі") Рв ВОЛО.ДИМИРець: ^ЗЕЛЕНиця; РАФАЛівка, БЕРЕЗина, ЧУДдя, ОЗЕРці, КАНОНичі, МОСТице, РОМЕЙКи, ЖОВКині ШАЛОУКС, БАЛОУКС Scarabaeus, скарабей, СУХОВОЛЯ, СОШники, СОБШциці Sobek?, ЦЕПЦевичі 2, СОПАЧів Sobek? ^ДІБРОВА, ХИНОЧі гINI [25, с. 689а] пласти (вєслучоци) + тюрк. ок стріла, ВЕРЕТЕНО ег. wrt великий / βάριδ, БАБка, РАДИЖеве Rawdah район Каїра, р. БІЛА; р. ЧОРНА

Істотно, що більшість топооснов цих контекстів тепер пояснимі з однієї теми прототипів. Оаза Фаюм становила в елліністичний час "Ном (об-

ласть) Суха" (Σουχου Νόμος) [23, с. 108], а Сух було грецьким ім'ям божества Собек. У en.wikipedia наведено низку його синонімів – Sobek, Sebek, Sochet, Sobk, Sobki, гр. Σοῦχος, лат. Suchus – божество Нілу, війська, плодючості і крокодилів.

Таке пояснення має важливі наслідки. По-перше, це розв'язок питання про джерело поширеної в Україні топооснови Сух-. По-друге, дістає мотивацію факт сліду контактів з Єгиптом на Чернігівщині – с. **ОМБИШ**, адже Омбос 'Ком Омбо' це найбільший поза Фаюмом центр шанування Собека. По-третє, стає доступною внутрішня форма топонімів Собич, Собичеве См Шостка, Сопич См Глухів, Сопычи РФ Брянс. на Десні, кількох сіл Sobicze у Польщі, р. Совки з великим ставом під Києвом (поруч ур. **ПРОНівщина** πρόνοια 'земля, дана за військову службу, лен'): виходить, це все назви, які звучать дотепер принаймні від початку нашої ери.

Стає зрозумілою і синонімія окремих гідронімів, як-от наведений у Л.Похилевича ряд: р. СОБОК = СОБИК Sobek, Сибакъ = **РосСОХОВАТа Σοῦχος** п СОБУ у с. ІВАНЬки, ЯКУБівка [32, с. 253-255] Вн ІЛЛнци. Це пояснює і факт численності топонімів **РозСУХи, РозСОХи** як імовірного сліду закінчення плавби до язичницького Фаюму після євангелізації, а потім і арабського завоювання Єгипту.

7. Час навести коментар до розпізнаних частин **античного пласту топонімії Сіверщини** (рис. 3).

Період історичних контактів наших предків з греками винятково довгий: 23–25 століть. На Сіверщині збережено низку топонімічних ознак присутності греків, як-от назви сіл

Гречкине, Іонине, ур. Радивонівка, Родіонівка, ур. Юницьке 2, ур. В'юнівщина, ур. Сибилівщина, Атинське, Кренідівка, Нова Спарта, Хильчичі, ур. Пилипи, Філіппово, ур. Братовець, Білокопитове, Селезенівка, Бубликове, Бобилівка, Калинівка, Локня 2 (іонійці, Сивілла, Athenes 'Афіни', Кренідес, Спарта, Пилип, Βάραθρα болото, Carphutkia 'м. Даміетта (1250 р.)', σελίδες сторінки, βύβλος луб для письма, Καλλιτικός (531 р.) Калинік, λόχοι загін воїнів).

Неподалік на Курщині є основа Пармен- у назві *Парменовка*, яка у контексті з назвами сусідніх сіл *Александровка* і *Гніловка* дістає імовірний прототип – конкретне грецьке ім'я, непоширене в історії, а тому діагностичне: тут може йтися про архітектора Пармена, якому Олександр доручив побудувати храм-серапей у своєму новозаснованому місті Олександрії Єгипетській в дельті Нілу [33, с. 987].

8. Переконливий приклад однієї з найдавніших назв давньогрецького вектору зв'язків зберігся у назві с. *Кренидівка* См С-Буда. Тут жодних сумнівів немає, адже прототипом Кренидівки є добре відомий в античній історії топонім *Κρηνίδες* Кренідес: це грецька назва прадавніх копалень золота у Фракії, свого часу захоплених батьком Олександра Македонського царем Пилипом, який поруч з Кренідесом заснував місто для контролю над Фракією *Φιλίπποι* [31, с. 30; 33, с. 1027]. Показово, що у тому ж С-Будському р-ні См є ур. *Пилипи* (донедавна село), а ближче до Кренидівки *Хильки* від імовірного прототипу ар. *Filikus* Пилип. Чому цей прототип теж є імовірним? Це араби звали Олександра ібн-Філікуса 'син Пилипа' – але ж біля Десни за 13 км від *Хильчич* існує р. *Арапівка*, а нижче по Десні с. *Араповичі*: отже, було від кого почути ім'я Пилипа у формі *Filikus*.

Але чому тоді у назві *Хильчичі* ім'я *Filik-* передане у звуковій формі *Хильк-*? Тому що заміна -ф- на -х- типова для іранських степовиків – скіфів, сарматів, аланів. Це їхня спадщина у нашому сьгодніні – назви *Ходоси*, *Ходосівка* < Феодосій, *Хурси* < Фурса, або *Ходурки*, *Ходорків* < Федір. Слід цих степовиків-іранців саме на Сіверщині не раз підтверджено, зокрема й у назвах на нашій схемі – *Вовна* (ст. Волна < алан; пор. назву порогу на Дніпрі *Вовнізький*), *Туранівка* (Туран 'Скіфія' [34, с. 30-31]), *Смадикине* (це *Αμάδοκοι* амадоки Птолемея (скіфи-сироїди), див. [35]). Але найближчі іранці жили прямо в сусідньому з *Хильчичами* селі: від 1924 р. воно умовно зветься «Уралове», але його справжня, прадавня історична назва – *Олтар*. Подібність зі словом *вістар* випадкова, бо топонім відомий від Афганістану до Італії [36] і пояснимий з аланського (осетинського) *aldar* 'князь'.

9. Ось у такому місцевому тисячолітньому історичному контексті опиняється тепер новий пласт досліджених назв з коптськими і грецькими мовними прототипами. **Основа Собич-**:

• **СОБИЧ Sobek** См ШОСТка: прот. **БОБРИК** βοῦβαρις великий човен у с. **СОБИЧ**еве Собек; **КОВТУН**ове Єгипет + *Oupī*, *Oupou* – це місто у Єгипті ШМОУН [ешмун] букв. 'Місто Восьми' [23, с. 483], ур. **ОШМАНЬ** Ешмун у с. **КЛИШКИ** еккліс-, р. **ХОДУНЬ** *Oupī* у с. **МИРОНІВКА**, **ХОДУНЯ**, **ЧОРНІ** ЛОЗИ єгипетські човни, р. **РОГІЗНЯ** Рагоде 'Олександрія' у с. **ВОВНА** алан ^р. **СУХА** **ВОВНА**, **ЛОКОТКИ** Лакате 'Олександрія', **ГАМАЛІВКА** Гамалія 'район Каїру', р. **БИСТЯР** на хут. **САМАРЩИНА** м. Самарія і самаритяни; р. **БІЛОГОЩА** гості з Єгипту = **БІЛОГОРЩА** л Івоту;

• **СОПИЧ Sobek** См ГЛУХів: ^р. **КЛЕВЕНЬ** = 1966: **КЛЕВЕНЬ** ΚΕΛΣΒΙΝ (102b) сокира, **келеп**, **БОБИЛІВКА**; **БАЧІВСЬК**, **ЯСТРУБЩИНА**, **БАРАНІВКА** ^МУРАВЕЙНЯ, **БІЛОКОПИТОВЕ**, **СЛПП**ород + гуд річка, **СМАДИКИНЕ** амадоки ^**ЧЕРНІВСЬКЕ**, **ЧЕРНЕВЕ** ^ХОЛОПКОВЕ, **СОРОКОВІ** Бальники, **КАЛИНІВКА** Καλλιτικός (531 р.), **БІЛОВЕ**, **ТОВСТОДУБОВЕ**, **ПОПІВЩИНА**, **ДУНАСЦЬ**, **ШУЛЕШІВКА** ШАЛОУКС, **ЧАЛКУЗИ** копт. БАЛОУКС 'скарабей', **ПОЛОШКИ**, ур. **ВЕРЕТЕН** у с. **УЗДИЦЯ**, **КАТЕРИНІВКА** м-р св. Катерини на Синаї, **НЕКРАСОВЕ** ар. *Niqrash* = *Naucratis*, грецьке місто у Єгипті, **ЮНИНЕ** йонійці, **СЕМЕЇВКА** на р. **ЕСМАНЬ** = *ЯСМАНЬ* Ζμοον; **БЕШКИНЕ** *Bisacena*, **БІЛА** **БЕРЕЗА**, **ЧОРТОРИГИ**; руч. **БЕРЕГИ** у с. **БЕРЕЗА**, прот. **БІЛИНА** бас. **ЛОКНІ** λόχοι у с. **СУХОДІЛ** ^руч. **БІЛЬНЯ** р. **ОБЕСТА** *Αβεστα*, р. **ПУРНИЦЯ** л. **ЛОКОТІ** Лакате 'Олександрія' [27, с. 453], р. **РОКИТА** *Rakotis* 'Олександрія' у с. **ОБЛОЖКИ**, р. **СЛИВКА** ар. саліб 'хрест' л Зах. **ЕСМАНИ**; р. **ХЛІБІВКА** *Χαλεβ* у с. **КОРЕНЬОК**; + РФ Курс.: **БЕРЕЗНЯК**, **ЯРОСЛАВКА** копт. яр 'річка', **ЛОБКИ** ΛΑΒΩ (137b) канат для буксировки човнів, **ЮРАСОВ** Хутор, р. **АМОНЬКА** *Αμων* 'божество сонця' у нп **АМОНЬ**, р. **СУХА** **АМОНЬ**, **НЕХАЄВКА**, **МАЛАХОВКА** ар. *μαλαχ* 'моряк',

10. Регулярну появу в цих контекстах з різних країн **основ Біл- і Чорн-** можна пояснити з гр. βῆλος /белос, билос/ 'цар Єгипту, володар' (пор. **НеБЕЛІЦЯ** Кв, **НеБЕЛІВКА** Кг, **НеБІЛІВ** ІФ, **БІЛОГРИВЕ**, **БІЛОКОПИТОВЕ** См) і єгип. Хем 'Єгипет'; букв. 'чорний; земля'. Таке пов'язання з Єгиптом знецінює легенди про численні в Україні назви від цих основ, як-от *Чернігів*, *Чернівці*, *Черняхів*, *Чорнобиль*, *Чорні Лози*, *Чорноплатове*, або *Біличі*, *Білогородка*, *Білокопитове*.

11. З виключно кленовими берегами **Клевені** (начебто від лит. *klevūnas* 'кленовий ліс') уже час прощатися. На карті є залізнична платформа **КЛЕВАНЬ** *κολυμβάω* біля с. Кучерівка. Така ж назва села є на Рівненщині. А у степу – р. **КЛЕБАН-БИК** *κολυμβάω* Дц = 1881: **КЛЕВАНЬ** *Быкъ*, він же 1772: **КЛИБИНЬ** *БИЧокъ*, (1842): **Клебинъ** *Быкъ*, 1924: **Клибін-Бик**, 1963: **Клепен-Бик** [30, с. 252]. "Бичок" це **ВОТС** /буц/ (46а) бойовий стрій, битва, а за його епітетами стоять два прототипи: "клевань-клебан" (*κολυμβάω* плавати) та "клебинь-клепен" (**ΚΕΛΣΒΙΝ** /келебін, келевін/ (102b) сокира, **келеп**). Для нас важливо, що бойова сокира вказує на сиве минуле і що обидва прототипи є коптсько-грецькими (пор. і озера *Клебанські* *κολυμβάω*, зат. *Клепань* *κολυμβάω* у Києві).

12. Видатна група свідчень контактів елліністичної доби збереглася навколо р. **ПУЗИРІВКА** п. **КЛЕВЕНІ** **ΚΕΛΣΒΙΝ** у с. Литвиновичі См Кролевець: усього за 8 км – с. *Зазірки* або *Заозірки*. В Україні є десяток топонімів від основи Пузир- і єдиний найповніший – від основи Босир-: це с. **БОСИРИ** (від копт. **ВОУСІРІ** 'місто Бусирис') Тр Чортків. Так назву подано на офіційному сайті в Інтернеті [37]; у довіднику 1947 р. – *Босирі*. З топонімічних оточень назв від основи Пузир- встановлено, що прототипом їх найімовірніше є **ПОУСІРІ** 'місто Бусирис'. Сусідство р. *Пузирівка*

і р. *Клевень* ΚΕΛΕΒΙΝ тепер впливає на розуміння історії назв *Заозірки*, *Зазірки*: етимологічною формою має бути *Заозірки* “за Озирисом”, звідки демотивована назва *Зазірки*.

13. **Про місто Дзмун або Ешмун.** Столицею Верхнього Єгипту було священне місто Теби/ Фіви (Dios Polis, Θηβαίς [тебаїс], Thebais, пор. в Україні репліки Табаївка Лг, Хк, Чг). Близько 298 р. у Єгипті пройшла адміністративна реформа, і доти єдиний край (єпархія, провінція) Фів був поділений на 22 номи (області) [23, с. 777] – від 22-го на півночі до 1-го (Омбос) на півдні. Столицею 15-го ному U15 було місто Гермополіс, єгипетс. *Hmnw* “Восьмибіжжя” [27] (вісім правічних божеств у космогонії давніх єгиптян), коптс. ШМОУН **ешмун** > гр. Ζμοῦν [дзмун]. Повне документальне зведення історичних назв Гермополіса наводить Г.Верет:

Hermopolis (сучасний) El-Ashmunein) – U15 [Geo ID: 816] G Ἐρμοῦ Πόλις Μεγάλη - Ἐρμοπολίτων Πόλις - Ζμοῦν [дзмун] L Hermopolis Magna - Mercuri E *Hmnw* C ШМОУН [(е)шмун]. *Var.*: Hermopolis (Hermou Polis / Hermoupolis / Hermopolis) Megale / Ano (Magna / Superior) - he Hermopoliton Polis - Chemenou [хемену] (Zmoun - Shmoun) (“Eight-town”) - El-Ashmunein - sites including Tuna el- Gebel; Kom Kusum; the Monastery of Epiphanius ... *Status*: city: polis; metropolis; civitas. *Admin.*: the U15 Hermopolites incorporates the former U14 and U16; in the U Thebais. *Loc.*: on the western Nile bank. *Ident.*: Ounou [уну] (11169) / Ouni [уні] (11577) [23, с. 272].

У якийсь час Ешмун мав і назви Ounou, Ouni. Крім офіційного ім'я *Гермополіс* греки живили й міське у формі Ζμοῦν [дзмун] з копт. ШМОУН [ешмун] від ще давнішого єгип. Chemenou [хемену] (“Місто Восьми”), – це сучасне селище з арабською назвою El-Ashmunein і руїнами численних пам'яток. Явні репліки у нас – назви нп *ШМЕНЬки* Вл, *ШМАНЬківці* Тр, *ЦУМАНЬ* Вл, *КЦМАНЬ* Чв; дві р. *ЕСМАНЬ* = Єсмань, Ясмань; ур. *ОШМАНЬ* См; Осьмаки Чг, р. Осьмачка Пл, прізвище Осьмак. При цьому грецька форма Ζμοῦν [дзмун] – імовірний прототип репліки *цмань/ *смань (пор. *Цумань*, *Кіцмань*, *Есмань*), а коптська ШМОУН – *шмань (*Шманьківці*, *Шменьки*, ур. *Ошмань*). Голосним найдавнішої єгипетської форми Chemenou [хемену] найповніше відповідає основа Шмен-. Важливо, що в Україні є ці ймовірні продовження прототипу копт. ШМОУН без протетичного e-:

• *ШМЕНЬки* ШМОУН Вл Ратне: р. КРИВиця = КРУТиць у с. ДАТИнь; ТЕРЕБовичі, бол. МАКЕДОНиха у с. КОМАРове, здоМИШЕЛЬ stoma вустя + Misl Єгипет; ВИДРАниця пор. Ятран-, ЗаБРОДи, БРОД.ятине, ЗаІВАНове, ЗаМШани, КОСИці, САМАри, БЕРЕЗа, -ники; торф. ЗИМН. ИКи у с. КОНище, бол. ЗИМНе біля с. ТУР Tur = Τροῦν ‘м. Альфокран’; • *ЦМАНЬківці* ШМОУН. Тр. Чортків; ЦМАНЬківчичи ^р. Нічлава = НИКЛАВ. 1692. НЕКЛАВА G Νικόλαου. Κλίρος U15, U20; СИН.ЯҚОВЕ Sin + Яків, ЗВІГОЛЬ+ (1947) Євангеліє, ЦИТИНська Воля Scetis ^ЗаЛУХів *лука; ЛУЧичі, БОСИри [37] = БОСИри (1947) < ВОУСИРІ р. ЗБРУЧ; БИЧКівці, ЧОРНОкінці, КОЛИНДЯни

Καλατίνωνος селище в Єгипті, пот. БІЛявина у нп БІЛа ^БІЛобожниця. ^БІЛий. Петік. ^ҚАДІЦівшина Καλλινίκος (531 р.), КОСів, РОМашівка, СОКИРинці Сакооре, РОСОХач, б. ЯГОЛЬницький ЖОЛОБ у с. ЯГІЛЬниця, пот. НЕКРАсіє. = НАҚРАСов! Наукратіс, р. ЖАБи [30, с. 524].

З погляду порівняльної фонетики істотно, що особливості самої *коптської* мови зумовили появу перед початковим приголосним невиразного голосного ə-, вагання у передачі якого досконало пояснюють сучасні варіанти початку назви *Есмань* = *Єсмань*, *Ясмань*; *Осман*; ур. *Ошмань*.

• р. (Західна) *ЕСМАНЬ* = ОСМАН, ОСМАНЬ [30, с. 190] См Крелевець: ^прот. СИНій п ЛОКНі л Реті л Зах. Есмани; БОЦМАЇв, р. ПУЗИРівка ПОУСИРІ у с. Литвиновичі на р. ЕСМАНЬ п КЛЕВЕНі, ЗаОЗІрки = ЗаЗІрки, ЯРославець, КОВБАСИНе Kobasa (нп біля Саїса); МАРУХи Marsa Maṭrūh, Червона ГРка; БІЛОГРиве, ХРЕЩатик, ГРЕЧкине, ЛОКня, ТАРАСівка, ТЕРЕХове ТЕРСО (місто біля Оксириху), МОСТИще, МУТИН, ХОМенкове; ОБТове АВΩТ? ^ГУБАРівщина, ПоГОР.ЛІШка; ЗаГОРівка ^ЯРове, ПИР. ОТЧине, САЖалки САІ;

• р. *ЕСМАНЬ* См ПУТИВль: (контекст См Глухів див. вище: *Сопич*) р. ХОРОБ.РА сагабус у с. Бояро-ЛЕЖачі, БУН. ЯКине; КУБАРеве, СОНЦеве, ЗІНове, БІЛогалиця, КУБЕР, КАРДАШі, САФОНівка, ШИРяєве, ІВАНівка, ШАРПівка 2; ПАР.ФЕН дім моря.

Етапи адаптації незвичного Ζμοῦν *Дзмун* збережені у формах *Цумань* Вл, *Чомон.ин* Зк, *Кіцмань* (*к-іцмань) Чв, – адже Ц – це глухий ДЗ. Очевидно, що й ці околиці насичені реаліями коптсько-грецького Єгипту:

• *ЦУМАНЬ* Ζμοῦν. Вл. Ківерці: ^КАРЦілівка. ҚАДІЦіє; ХРОМ'ЯҚІВ РОМІ людина + Яків, ЯҚІВці, бол. СІМУНЬ! ШМОУН у с. НеБІЖка, РОМашківка, МАКАРевичі, ОЛЕКСАНДРІЯ, бол. В'ЮНиська ЛОЗа грецькі човни біля с. Лички, КОНОПелька, бол. СЛШЕ Σηλιος Гї у с. Завітне, торф. ПАРФЕНове дім моря у с. Борохів, ПУТИлівка ^МОЩаниця, ДУБище, ГАЙове, КЛЕПАчів, ЖАБка, ВИШНів, ГРЕМ'яче РСМ людина, ОЗЕРо, СОКИРичі, ЗнаМИРівка; • *Чомон.ин* Ζμοῦν. Зк. Мукачів. СИН.ЯҚ Sin = САІ “Саїс Якова”, КОНОПлівці Капор, РІВНе РСЧ, БАБичі πάλας, БОБОВище πάλας, БОРОДівка βάρδ / Burd'oyo, ЖБОРівці βάρ-, МАКАРове, ЖУКове, ЛОХове λόχοι, КОРОПець, ЛУЧки, ІВАНівці, ДУБине, ЯБЛУНів, БЕРЕЗники, РАКОШин, БАРКАсове; • *Кіцмань* *к-іц-Ζμοῦν. Чв. р.ц. РЕВАҚІВці РСЧ /реф/ людина “люди Якова” ^ДУБівці, БЕРЕГОмет; РЕВне РСЧ /реф/ людина, БУРДЕЙ! сир. Burd'oyo Барадеї, БІла, ОШИХЛЬи, ХЛВище, КЛІВОДин ΚΕΛΕΒΙΝ, БОРівці βάρ-, ЗЕЛЕНів, ЧОРТОРІЯ, ГЛИНиця, КОРОСТУВАТа, ІВАНківці, ШИПинці, ШИШківці ШНШ сучити мотузок, БРУСниці.

Укладені раніше безперечно об'єктивні картосхеми поширення основи *Єсман-* у Європі [38] не втрачають цінності як зведення фактів, однак дістають тепер повніше розуміння. Поза сумнівом, реальними є й історична активність арабів у VII ст., і втеча від них авестійців-габрів аж до Швеції [39, с. 142–184]. Однак копт-

грецька присутність у Східній Європі несумірно довша і глибша від арабської. Супровідні коптські і грецькі назви навколо Есмані, як і поблизу білоруських *Ашмян, Есьманоўцаў, Исманоўкі* і селищ в Росії *Усмань, Исменцы* та ін. численніші порівняно з назвами від імовірного арабського першоджерела:

• *ИСМЕНка*+ ШМОУН в Естонії (тепер *Mehikoorma*) біля протоки з Псковського до Чудського озера: *БЕРЕЗовец, ЛОКУТа* (біля м. Ряпина); на східному березі – у Псковській обл. Росії: бол. *ПУЗЫРЬ* ПОУСИРІ ‘місто Бусирис’ ^р. *ЧЕРНАЯ*, оз. БЕЛОЕ, КРАСНАЯ ГОРКА, ГРЕБЕНЕВО (трохи далі на північ під Гдовом є *ЛОКОТЬ, ЛОБАНОВЩИНА, СОШНЯ, КРУТОЕ, СИНЬКОВЩИНА, ЖУКОВО, ЯМЩИНА, ОЗЕРКИ, МАКАРУШЕВО*). Переконають у правильності всіх дотеперішніх викладок ще три контексти на Псковщині: • *ПУЗЫРКИНО* 20г Остров: ^ЯСТРЕБЫ, ЛОБАШИ; *БУРДИНО, ЖУКИ, РАГОЗИНО, БЕЛКОВО, Р. ВОРОЖА*; • *ПУЗЫРЕВО* 26а ПЫТАЛОВО: РАКИТНЯ, ЩИЦЕВО, ГРЕЩИЦА ГОРА, СОРОЧИНО, БЕЛКИНО; • *ПУЗЫРЕВО* 33г Себез: ^ПОСИНЬ!; р. СИНЯЯ (пор. і «у самого Синего моря»), *КРЕКОВО, БОРИСЕНКИ* βάρις, СЕМЕНОВО, СИМАНОВО, БАРАНОВЩИНА.

У Білорусі: • *ИСМАНАўка* ШМОУН (Смол. 58 2в) Ву ХОДОСЫ: ^СУШЬ [40]; РАКИТИНКА, БЕСКОВО, БАШАРЫ, СОРОЧИНА, ШАМОВЩИНА, ШАМОВО, КОПЦЕВКА, СТАРКОЖЕВКА, ПУЗЫРЕВО, ШИЦКОВКА, ЧЕРНИЛОВО, БОРИСОВКА βάρις, ПИРЯНЫ пир-Смол., ДУБ.ЕЙКОВО, р. ПРОНЯ прόνοια земля, дана за військову службу, лен. БАРЫШЕВКА; • *АШМЯНЫ* ШМОУН Ву: БЕЛКОВЩИНА, -евичи, НЕКРАШ.УНИ, ЗОФЕРЦЬ, р. АШМЯНКА, VEŽIONIS пор. Вязьнка, СУШИШКИ, BUTRIMONYS Lt; • *ЕСЬМАНОўцы* ШМОУН Ву Минск: ВЯЗЫНКА, ЗАСЛАВЬ, ЯРШЕВИЧИ, р. БЕРЕЗИНА, БЕЛОКОРЕЦ, РУМ; • *ЭСЬМОНЫ* ШМОУН Ву Могилев: ^БЕЛЫНИЧИ; р. Друть, РАКУШЕВО, БЕЛИНО, СИБЕКИ, р. КЛЕВА, БЕРЕЗИНО; • *ЭЙСМОНТЫ* 2 ШМОУН Ву Гродна: КОПЦЕВКА, ПУТРИШКИ, СУБОЧИ.

В Росії: • р. *ЯСМЕНКА* ШМОУН РФ Рязанс. 18г: ^ИВАНЬКОВО, р. ПРОНЯ прόνοια; САМАРА, СОЛНЦЕВО 2, НЕКРАСОВО, БЫЧКИ, Кораблинка, МАКОВО, КАРКАДИНОВО Тульс., БУТЫРКИ, КИНДЯКОВО, ЛОКНЯ лóхoц, ИЖЕСЛАВЛЬ Ізда + славити, пор. Ізяслав / _Зслав Рв, ПЕЧЕРНИКИ; • *ИСМЕНЦЫ* ШМОУН Мари-Эл РФ 86-6 Волжск: БЕРЕЗНИКИ, СЕМЕНОВКА, КРАСНЫЙ ЯР, ИВАНБЕЛЯК, СИНЬЯЛЫ, ЧАНДРОВО; • *УсманГАЛИ* ШМОУН + галей РФ Башк. Инзер: ^РИМАШТЫ, ЯМАШТА, КЫЗЫЛ-ЯР, НИЛЬСКИЙ!, виток р. Урал.

Припущення про зв’язок назви *Кичмань* і Ζμοув наводить на думку, що Ζμοув було й прототипом назви *Кучманського шляху* як напряду на південь до Єгипту: за Литви він звався *КУСМАНСКИЙ шляхъ* [9, с. 124] (так і у Боплана 1650: *Kusmansky Szlak*) [28, с. 55], також “Татарський або Шпаків шлях” [41, IV, 1248], “Чорний-польський або Шпаків шлях” [42, с. 67]. Він проходив уздовж *Чорного Ташлика* через *Кучманський брід* на Пд. Бузі біля впадіння р. СИНЮХИ [43, с. 285]. На карті про цей розгалужений шлях нагадують назви ур. *КІЧМАНЬ-Чернече*+ біля с. Левківці Вн Тульчин, *КІЧМАНЬ ЧВ* рц, *КУЧМАНІВКА Хм* Красилів, ур. *Субота-КОЧМАНІВЩИНА Чг* Бахмач [40].

• *КІЧМАНЬ-Чернече*+ *к-а-Ζμοув (кутокс. ЛЕВКІВЦІ [44, с. 146] у бік нп РАХНИ-ЛІСОВІ МІТ *Rahina*) Вн Тульчин: ^р., ур. і ліс ЛЯЛЬКИ ЛЕЛ мандрувати; р. ШЬКА *Isis* л СІЛЬНИЦІ = *Sielnica, nad Silnią* п Пд. Бугу, с. ИЦКА+ = ТАРАСІВКА ТЕРСО, куток ИЦКА у с. БУБНІВКА; р. КОЗАРИХА і р. ШАМОТИНА Шам Сирія у смт КИРНАСІВКА (порт на о. Евбея), р. ЦОЦІВКА у с. КЛЕБАНЬ, пот. і с. ЮРКІВКА, ^ҚАЛДІНІВҚА *Kallinikos* (531 р.?), р. ҚАЛДІВКА, БЛОУСІВКА, БОРТНИКИ, ОДАЇ, ЗаОЗЕРНЕ, КИНАШІВ КІНАХ, ЛУКА-ЖАБОКРИЦЬКА ЖАВ прибульці; ті, хто доплив + греки, БУРДІІ *Burd'oyo Барадей*!, ЛЕВКІВЦІ;

Але: яр ЗЕЛЬНИКІВ = ЗЕМНИКОВА Ζμοув? л Єфремового л Сівєрс. Донця [30, с. 213]. Тоді: • р. *ЗЕМНЯК* Ζμοув + Яків у с. ЄЛІНЕ еллін Чг Щорс: ^МІСТКИ; ТУР'Я Тур = Тгоуц, р. ЄЛІНКА = ЕЛИНКА, ШКРОБОВЕ скарабей, КЛЮСИ укр. ст. ключа з гр. εκκλησια церква, РОГІЗКИ, КОРОВНЕ, ФІЛОНІВКА Φίλωνος Κλήρος 14 хутрів, 2 канали у Верх. Єгипті [23, с. 575-576], ПОПІЛЬНЯ, ХОТ.УНИЧІ ^КРЕСТОПІВЩИНА, Суничне *ЗЕМЛЯН-?

• ур. *Субота-КОЧМАНІВЩИНА*+ *к-а-Ζμοув (біля с. Часниківка) Чг Бахмач [40]: ^КОШМАДІВ, ур. МАЦЬКО-ІВАНІВСЬКЕ, р. РОЗСІШІБИСТРИЦЯ у с. Городище ^ЩУМІЦЬ, руч. СУХИЙ РОМЕН у с. Тиниця, р. ТИТЧА = 1654: ТЮТЧА = ВОВН.ЯНКА у с. МИТЧЕНКИ, р. ШОВКОВИЦЯ ШАЛОУКС скарабей, р. ГРУШІВКА; ОПОЛОНСЬКЕ *Apollo* ^БАЛАНІН ланзя, р. БАСАНКА у с. ГАЙ.ВОРОН, ПИРОГІВКА ^КРАСНЕ, КАЦІРИ, ТЕРЕШИХА G Терσω С ТЕРСО, ҚАЛДІНІВҚА Қаллинικός, (531, р.?). ^ГЛИБРКЕ, ^МОВЧИЦІВ, СТРИЛЬНИКИ, КИРПИЧНЕ, ВЕРБІВКА ^ОБМАЧІВ *-мб-, ФАСТІВЦІ, ур. ЖОЛОБОВИНА; (+ *ОМБИШ* ОМВОС Чг БОРЗНА: ^ур. ШЕЛК.УНОВЕ ШАЛОУКС, ур. ЗАМАЦІН Ζμοув! біля с. Печі, кург. МАНДРИЧ-ГОРА, кург. ЗЕЛЕНА МОГИЛА, кург. ГОДИЛОВА МОГИЛА, ПЛИСКИ, КРУТИ, СИВОЛОЖ, ЛЮБОМУДРІВКА), КИНАШІВКА КІНАХ самоназва фінікійців ^ЮРКІВЩИНА ^р. БЕРЕЗА.

14. Повторення в осмислених сусідствах у цих контекстах і вище *основи Калин-* дає підставу припустити, що в ній відображений болісний слід про битву візантійських і перських військ під *Калініком* (тепер Ракка) на Євфраті 19 квітня 531 р. Це за 11 років до висвячення Якова Барадеї і тому цілком пояснимо у контекстах тієї історичної доби. У критичний момент битви візантійське військо виявилось притиснутим до Євфрату і мусило відчайдушно боротися за утримання переправи. У битві зазнали втрат обидві сторони.

За Прокопієм Кесарійським, «ніч роз'єднала війська; перси вертали до табору, а Велізарій сів на корабель і переплив на острів, куди відступила після поразки решта загонів римського війська; наступного дня вони переправилися до міста Калініка на надісланих їм для цього торговельних кораблях, а перси повернулися додому» [45, XVIII, 9]. На користь імовірної участі на візантійському боці волонтерів з Наддніпрянщини говорить 108 назв *Калінівка, Калини* з усіх українських етнічних земель (9: Дп; 7: Вн, Жт; 6: Кв, Лг, Мк, См; 5: Дц, Кг, Пл, Хк, Чг; 4: Зп, Од, Хм; 3: Вл, Лв, Рв, Хс; 2: Тр, Чк; 1: Зк, ІФ). Шлях до Калініка йшов з порту Ушу біля Тиру, а до нього морем. Спогад про битву

міг зберегтися в етнічній пам'яті українців у понятті «**калінового мосту**» як вкрай важкого життєвого рубежа, який треба будь-що подолати: на жаль, його досі коментують лише міфологемами. Науковий висновок дістає опертя у найближчому сусідстві (4 км) сіл *УСівка* (м. Ушу біля Тиру) і *КАЛІН.ів МІСТ* Καλλιτικός (531 р.) Пл Пирятин та (у одній сільраді) *БІЛОУСівщина* Ушу, *ҚАЛІН.ів. ЯР.* Қаллытық (531 р.) і *РАҚОҒА СҮҮ* Ракка = Καλλιτικός См См (*Киянці* [Encarta] ① Ωκεανός Ніл = *КИЯНця*, *СИРоватка* Σίρις Ніл, *СИМОНівка*, *СЕМЕНівка*). Важко повірити, але, судячи з назв, це спогад про ту саму подію! Крім усього, предки були явно у війську Візантії, хоч поруч є *Обеста* і *Дроново*.

15. Від часів раннього християнства Ешмун став осідком **коптської церкви**, яка діє і дотепер. Тут існував і монастир Св. Епіфанія, заснований у VI ст. ченцем-пустельником також на ім'я Епіфаній. По цілому християнському світі звичайно ж знали і про втечу Святого Сімейства до Єгипту, і про початок монастирського руху з Єгипту (звідси прийшло й само християнське поняття *пустинь*), про славетні монастирі Макарія у Нижньому Єгипті, Катерини на Синаї, Епіфанія в Ешмуні. І те, що про них тепер мало хто з сучасників знає, є наслідком історичного забуття через середньовічні утиски християнства у найдавніших місцях його поширення.

Так само не підлягає сумніву, що подорожі до Святих Місць включали тоді дивовижний світ Єгипту, про що й говорять назви селищ в Україні *Рев.уни* і *Ход.уни* – «люди з Уну» і «ті, що ходили до Уну», *Катеринопіль* Дп, Чк, *Катеринівка* (50 назв, у т.ч. Дп11, Дц7, Хк6, См4, Кг4, Жт4), *Макарів Кв*, *Макаріха Кг*, *Хк*, *Макарівщина* Пл, *Макарівка* (11 назв), *Епіфанівка* Лг. Є низка тонких ознак коптських християнських контекстів, пор.:

близьке сусідство у Києві вул. МАКАРівської і ур. РЕП'ЯХІВ ЯР (копт. РСЧ /реф/ людина, ІАРО річка "річка людей Якова"), або церкви Св. Макарія і г. ЮРХовиця (копт. ЮРг /юрх/ огляд, бачення; також р. *Киянка* ② Ωκεανός Ніл /оСоКОРки Shichor Ніл; р. *СИРець* Σίρις Ніл, *ВІТРяні ГОРи* Iteu Ніл), кутки МАКАРівщина і ЖИГАЙЛівка žegf- плавба у с. Лукашенкове См С-Буда. Пор. і ур. К.ІЧМАНЬ-*Чернече* Вн Тульчин, або р. ПОПІВКА *лѣтає у с. КЛЕБАНЬ* Вн Тульчин; пот. Некрасів el-Niqrash = **НАКРАСов Naucratis** Тр Чортків; р. Нічлава = НИКЛАВ, НЕКЛАВА G Νικόλαου Κλήρος U15, U20.

16. Окреме місце у контекстуальних студіях Сіверщини належить топоніму в Єгипті **Slepios Ge – U04a G** Σληπιος Γῆ. Він виглядає системно мотивованим першоджерелом низки топонімів-реплік в Україні від основи Сліп-: *СЛІПки* Пл, *СЛІПчинці* Жт, р. *СЛІПа ТУРія* Σληπιος + Тур = Тройу у с. Мала **ГЛУШа** Вл Любешів (оз. СКОРінь Shichor у с. Дольськ) та ін.

Застиглий композит – основа Сліпорід-/Сліпород- – сполучає два корені: **Slepios Ge G** Σληπιος Γῆ + авест. rəgəθu-, rəgətu- потік, ос. furd, ford (велика) річка [16, с. 526], тобто 'річка до

Слепія' (у Єгипті) (пор. р. *Прут Чв*, р. *Прут Лв*, *Прудиче См*, пот. *Фуратик* ІФ Верховина, пот. *Фурданичів Потік* Зк Перечин, літоп. *Снепород/Снопород = Самара* [4, с. 184]).

• *СЛІПорід* См ^ГЛУХів: ^р. **ЄСМАНЬ** ШМОУΝ ^ур. **СИН**явка ^ур. **БІЛО**полівка, **БІЛОКОПИТ**ове (у Болгарії під м. Шумен існує с. *Билокопитово* **Caprutkia** 'м. Дамієтта (1250 р.); неподалік *Студенец*, *Плиска*), **ІО**нине, **ВІКТО**рове, **НЕКРА**Сове Al-Niqrash, **СОП**ИЧ, **СОРО**Кові БАЛЬЧики, СМАДИКине, **ЧЕР**Неве, **ЧЕР**Нівське, **ЗЕМ**лянка, **ПРУ**Дище, **БАРА**Нівка; • р. *СЛІПорід* Σληπιος Пл ЛУБНИ: РЕМівка ^СНІТин; ОЛЕКСАНДРівка, БЕРЕЗівка, **ЧЕР**нече, **ХОРОШ**Ки Korosko 'Ефіопія' [23, с. 363], КРУТий БЕРЕГ, ПУТивка+, ІСківці, **СУХ**а СОЛОНиця, **БЕРЕ**Зоточа, **ЧУД**нівці; • *СЛІПорід-ІВА*Нівка Σληπιος Пл ГРЕБінка: ГРУШківка; **ОЛЕКСАНД**Рівка, **СИМА**Ки, **МАР'Я**Нівка, **СА**ївка САІ.

Периферія сліду цих південних контактів проходить по Словенії, Чехії, Польщі, Латвії та Ленінградській обл. Росії. Пор.:

• ур. *СЛЕПино* РФ Ленінгр. 60: ^ШОЛКово ШАЛОУКС, **СИН**ковиць; **ШУН**ДОРово, **ИРО**ГОЩи deg. ir річка (пор. **ПИРО**ГОЩа у Києві: ^Борич), **ЖА**Бино, **ГЛУХ**ово (20 км), **ЯМ**ки. У Польщі: • *ŚLEP*oWOLA 117 c2 **BIAŁ**oBRZEGi: **GŁ**UŚZyna!, **CZAR**noCIN, **JASTRZĘ**Bja; • *ŚLEP*oWRONy 80 c3 Kosów-Lacki: ^**BIAŁ**oBRZEGi, rz. Bug; **SOBIEC**Howo, **SUC**He; • *ŚLEP*kowo 2 Płock [40] (75 c3): ROGOZino, MAŁACHowo, **CZERN**iewo, **SOCH**oCINo!, **BIAŁ**oBRZEGi, rz. Wisła; • *ŚLEP*oWRON 138 al Radom: **BIE**Licha, **CZAR**na, **JASTRZĘ**Bja; • *ŚLEP*oWRONy 77 c1 Płońsk: rz. Narew; **SOBOK**łecz, **JONIEC**!, **BIE**Le, **ŻAB**iczyn; • *ŚLIP*cze 162 b3 DOLHoBYCZów: **CZERN**iczyn, **ŻAB**cze, rz. „SIENocha” = **СИН**ЮХа! [46, с. 306], р. Зах. Буг, **ЧЕР**Нів, **ЧОР**ників, **РОКИТ**ниця, **СУХ**оДОЛи, **КРЕ**Чів. У Чехії, Словенії, Латвії: • *SLEP*otice (NB не -ѣ-) Cs 27 e5 U: **BĚ**Lešovice; **SYN**čany, **JAR**osław, **ROKYT**no, **ČER**Na; • *SLEP*šek 11 Qa73 Sln TREBnje: г. MIRna, BREZovica, LAKNica 2, GABER, DRNovo, BREZovo; • *SLEP*uri Lv Kraslava: ^**JON**INi; By: СУХoPYКово, АЛЕКСАНДРово.

17. Нарешті, у коптсько-грецькому пласті топонімії Сіверщини існує група назв, які вказують на зв'язок з морем: *ЯМпіль*, *НовоЯМське*, *КУБЕР*, *КУБАРе*ве, *ГУБАРівщина*, *ПОЛОШ*ки, *ТОВ*СТОдубове, *ЮРА*сове, *ПУТ*ивль, *ПУТ*ивськ, *ГЛУХ*ів, *ГЛУШ*ково.

Ямпіль См, *НовоЯМське*, *Кумова Яма* РФ Курс.: пор. коптське слово ЮМ (77a) 'море, рів' збережене серед сотні коптських запозичень в сучасній арабській мові Єгипту: **yamm** 'море'. Одним з ключових топонімів на всьому післяантичному просторі східноєвропейської топонімії є назва с. *ЯМ ГРИ*Гино (тобто, "море греків") біля залізної станції Бологоє РФ Тверс.

Кубер, *Кубаре*ве, *Губарівщина*, *Кубра*кове – з авест. **gufra** 'глибокий' [47, с. 891] (епітет моря). Авестійська мовна форма свідчить на користь того, що й за скіфо-сарматських часів місцеве населення мало досвід морської плавби (пор. зв'язок геродотових гелонів з греками): це компактний ареал на північному сході України топонімів від основи *Губар-/Кубер-*.

Полошки (також *Пологи* Вн, Дп, Зп, Кв, Пд, См, Чг, *Положаї Кв, Положеве Вл, Палагичі ІФ, Палащенкове См*) можуть продовжувати в основі прототип гр. *πέλαγος* ‘море’.

Товстодубове: збагатьох інших контекстів основа Товст-/ Толст-/ Товщ- виглядає як продовження гр. *θάλασσα* ‘море’, тоді назва *Товстодубове* *θάλασσα* + дуб ‘човен’.

Путивль – пов’язаний з ім’ям Чорного моря *Πόντος* ‘важка морська путь’ (детальну аргументацію див. [7, с. 254-255]), пор. і р. *БУТИВЛЯ* гр. *Πόντος* = тур. *Buntus* л ОРЯВи Опору СТРИЯ Лв Сколе. Іншомовні слова зі складом -он- мали дійти до нашого часу з голосним -у- на тому місці. Звідси неминучий збіг продовжень назви (Чорного) моря гр. *Πόντος* (на яке ми вказуємо і в рос. *путина* ‘вилов морської риби’, *пучина* ‘безодня’) з питомим словом *путь* з давньослов. /понтѣ/ (так само з “юсом” – носовим [ѣ]); пор. санскр. *ránthās-*, авест. *rantan-*, осет. *fandag*, лат. *pons*, род. відм. *pontis* ‘міст’) [48, т. III, с. 413]. П.Шантрєн у назві *Ἐλλάσποντος* Геллеспонт ‘Дарданелли’ виділяє суто грецьке значення у продовженні цього індоєвропейського слова у грецькій: «певна відстань морем як шлях від однієї землі до іншої» і подає прадавні елементи семантики індоєвропейського **ront-* «подолання, шлях з численними небезпеками» [49, с. 928]. Отже, прототипом топооснови *Путив-* могло бути не слов’янське слово *путь* з найзагальнішим значенням, а конкретніше *Πόντος*. Тоді *Путивль* – «місто тих, хто ходить важким морським шляхом».

Юр’єве = *ЮРАСове* См *Путивль*: пор. копт. ЮР (82а) річка, канал/ або лит. *jūras* ‘море’, хоча при цьому залишається нез’ясованим, про яке саме море йдеться. В Україні основа Юрас- має єдиний аналог *Юрашеве* Од, – поблизу *Путилівка* і *Бутори*:
• *ПУТИЛівка* Од Вел. Михайлівка: ^РАЙки мад. *гај* загін; ЮРАШеве *jūros* ‘морське’, *БУТОРи* 2, ВеликоПЛОСке 2, Три КРИНИЦі. Звідси очевидно, що в цьому ж районі плавали й до єгипетського Бусириса: на це вказує назва *БУТОРи* (пор. численні в Росії села *БУТЫРки*, відповідники назвам укр. *БУСИРИ* Тр і *ПУЗИРки*).

Через втрату розуміння значної частини контексту давніх часів деякі з новознайдених пояснень на початку можуть виглядати мало ймовірними, але в ході студій у топонімічному оточенні пояснюваних назв накопичується щораз більше ознак втраченого, – так, як показано на рис. 3, і тоді з необхідністю виникає нова якість сприйняття загальної картини.

17. У цьому зорієнтованому на південь греко-єгипетському історичному пласті топонімії Сіверщини тепер виглядає також можливою й історична пов’язаність з морем ім’я Глухова. Як сказано, дохристиянський 15-й ном (область) Давнього Єгипту U15 мав центром місто Гермополь, – він же давньоєгипетською *Оупоу, Оупі*, а коптською мовою

Chemenu (*Zmoun - Shmoun*) ШМОУН [ешмун] букв. ‘Місто Восьми’. З матеріалів Г.Верета видно, що навколо цього “восьмибожного” міста в античний час було кілька спадкових маєтків *Γλαύκου Κλήρος* /г্লাуку клєрос/, присвячених морському божеству Главку, уособленню моря *γλαυκή* /глаукé/. Ім’я божества або й сама назва моря могли стати ймовірними прототипами топооснови-репліки у слов’ян Глух-. Це такі чотири маєтки або ділянки-кліри (*κλήρος*, пор. *клірос*):

1. **Glaukou Kleros** – U15 [Geo ID: 3952]. G *Γλαύκου Κλήρος*. ... **Status:** *kleros*.
2. **Glaukou Kleros** – U15 [Geo ID: 3954]. G *Γλαύκου Κλήρος*. ... **Status:** *kleros*. **Note:** *Glaukou* (3954) *kai Philotou* (4022) *Kleros*.
3. **Glaukiou Kleros** – U15 [Geo ID: 3953]. G *Γλαυκίου Κλήρος*. ... **Status:** *kleros*.
4. **Glaukiou Kleros** – U15 [Geo ID: 8831]. G *Γλαυκίου Κλήρος*. ... **Status:** *kleros*.
Ще одна така ділянка є далі на південь у номі 19:
5. **Glaukiou Kleros** – U19 [Geo ID: 9439]. G *Γλαυκίου Κλήρος*. ... **Status:** *kleros*.
Існували ще мис і однойменне село на середземноморському узбережжі Лівії:
6. **Glaukon Akron** – Western coast [Geo ID: 11129]. G *Γλαυκὸν Ἄκρον*. **Var.:** *Glaukon Akron*. **Status:** мис: *akron*. **Прим.:** пор. сусіднє село *Glaukon* (11152).
7. **Glaukon** (El-Imayid) – Western coast [Geo ID: 11152]. G *Γλαυκὸν*. **Status:** село: *kome*. **Прим.:** за Птолемеєм у номі *Libya*; пор. сусідній мис *Glaukon Akron* [23, с. 235].

3-поміж цих наведених Г.Веретом імен від основи *Глаук-* сімох географічних об’єктів Давнього Єгипту найбільший інтерес мають, звичайно, ті чотири, що вказані в області Ешмун – якщо справді її ім’я само стало прототипом *Есмані*. Усі вони «Главкові»: *Γλαύκου, Γλαυκίου*.

З античної міфології відомий морський бог-пророк *Γλαῦκος Πόντιος* ‘Главк Морський/ Чорноморський’. Вихідним словом для ім’я Главк є одна з чотирьох грецьких назв моря (*θάλασσα, πέλαγος, πόντος, γλαυκή*) звідки прикметник гр. *γλαῦκος*, род. відм. *γλαύκου* ‘блискучий, блакитний’ (як море); існували й усталені вирази *εργάζομαι γλαυκὴν Hes.* (sc. *θάλασσαν*) займатися морським промыслом (тобто торгівлею або рибальством) = *εργάζομαι κατα θάλασσαν Dem.* вести морську торгівлю [50, т. I, с. 656-657].

18. Нове питання: якщо Глух- усього лише слов’янське утворення від “глушини”, то чому ця “глушина” полюбляє сусідство **Семенівок**?

- Справді, не лише 1) с. *Семенівка* – сусід *Глухова, Берези, Калинівки* й *Чернева* См, але і згадане 2) с. *Глухівщина* (поруч з с. *Березовий Гай*, далі *Грем’Ячка, Чорний Ріг, Калинівське*) – у *Семенівському* р-ні Чг. 3) Село *Глухе* Дп Томаківка – в одному районі з с. *Семенівка*, 4) с. *Глушків* і *Чернятин* ІФ Городенка – в одному районі з с. *Семенівка, Якубівка* і *Сороки*, 5) с. *Глуховичі* Лв Пустомити – в одному районі з с. *Семенівка, Березівка, Чорнушовичі, Сороки* і *Яструбків, Ямпіль* і *Гамаліївка* (!). Також гідроніми: 6) став *Семенів* у с. *Шендерівка* Чк *Корсунь-III*: с. *Глушки, Хильки, Сухини*;

7) пот. **СемИНів** у с. Вел. Лінина Льв Ст. Самбір: пот. **Глухий** п Ясинки п Стрв'яжу = Стрвігору у м. Хирів, *Березів, Білчі, Мианець, Сушиця*; 8) оз. **Глушець** у смт Козин Кв Обухів: *Семенівка, Березове, Жуківці, Макарівка, Нецерів*; 9) оз. **Глухий Лиман** у кол. Вел. Лузі Хс Каховка: *Семенівка, Коробки, Заозерне, Калинівка, Чорнянка*.

Ніяка теорія імовірностей не пояснить стільки збігів, отже це не гра випадку. Це доказ того, що між основами існує смисловий зв'язок. І його секрет у тому, що “наша” **СеМеНівка** – на р. **еСМаНь**: це може бути та сама топооснова.

До такого висновку підштовхнула карта, коли це сусідство трапилося удесьте навіть під Вільнюсом (!): 10) • **ISMŪNus** ШМОУН Lt Vilnius: **SEMENiškies, GLUKas** [40]. Справді, від цілком реальних засвідчених на карті варіантів основи Ісмен- (иСМеНка, иСМеНцы) – один формальний крок до топооснови СеМеН-, і він міг статися під впливом морфології афразійських мов, де С-М-Н сприймається як типова триприголосна лексична основа: пор. ар. *СаМН* ‘огрядний’, *асМаН* ‘черевань’, *СаДіК* мн. *асДіКа* ‘друзі’, *РаБаТ* мн. *арБаТ* ‘військові монастирі’ (пор. і м. *Рабат* у Марокко/ вул. *Арбат* у Москві), гебрайс. *МалКі* ‘мій цар’ мн. *МелЛаХім* ‘царі’ [51]. Також коптс. *ЖОЙ* /джой/ ‘корабель’ мн. *ЄЖНУ* /еджий/ ‘кораблі’, *ЖОЄ* /джое/ ‘мур’ мн. *ЄЖН* /еджи/ ‘мури’. У тому двомовному середовищі пара “СеМеН- ~ *еСМеН-” виглядала як форми того самого слова. (У XVI ст. з’явився і тюркізм *семену* ‘надвірні козаки’.)

Про етапи пристосувань говорити передчасно, але гіпотеза має докази:

це назви с. **СЕМЕН.ЯГІВКА** *“(люди) Якова з Ешмуну” Чг Чг (поруч **ЛОКОТьків**, далі **ЯКУБівка, ЧЕРНиш, БЕРЕЗанка, КИЙНка** ☉, **СКОРінець** Shichor); пор. СЕМЕН. ИГИно РФ Івановс. Пор. і оз. **СЕМЕНів СТОВП** *“(люди) Якова з Ешмуну” у с. БАБинці Кв БородЯНка (**ОЗЕРщина, ВИШнЯКИ, КОБЛиця, ПИЛИПовичі, ЗаГАЛЬці, НеБРАТ, Нова ГРЕБля, р. КИЯНка** ☉ = **РОКАЧ**), і назви с. **СТОВПЯГИ** *“(люди) Якова” Кв Переяслав-Хм. (***ГРЕЧАНики, р. ГУНище** у с. ПідСІНне, **ПОЛОГи-ВЕРГУНи, СРківці, ГРЕБля, В'ЮНище**), а також **СЕМЕНів ЯР** *“(люди) Якова з Ешмуну” Хк Богодухів (**ГУБАРівщина, ШАРівка, ЩОГЛівка, ЗаМНиУСи** ^ **КИЯНи** ☉ ^ **СУХХини**).

Топооснова Семен- – це не ім'я Семен з відмінною історією: то видно з синоніма пот. Семенчук = СЕМАНчук (<*Есмань!) Чв Путила [30, с. 494], або з назв пот. **Семцинів** Льв і р. **Семцинь** Чг (у назвах яру СЕМЕН.ИЩів, б. ~ИШина «Иш» – імовірно ім'я Ізиди). Кількаразову появу в цих тематично зумовлених контекстах основи **Киян-** (☉–☉) – можна витлумачити як формально найближчу репліку давнього ім'я Нілу (за Діодором Сицилійським Lib. i. 19, 4) – Океане [23, с. 466].

Варіанти основи СеМеН- вказують на можливе поширення кола цих назв на основи Симон-, Шуман-, Шумин-: СиМоНи ЖТ, -ів Рв, -івка Мк, См, бол. **СіМУНЬ!** Вл також СиМаНове См, БаЦМАНИ,

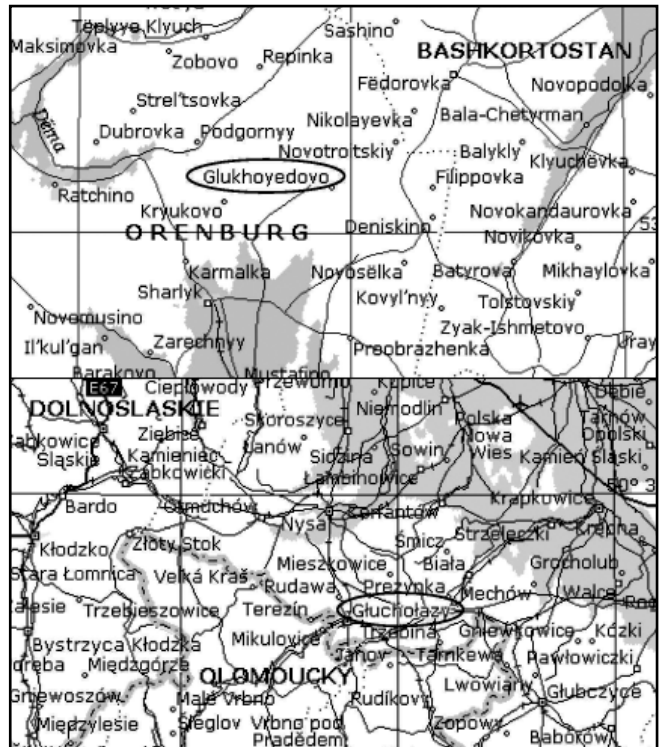

Рис. 4. Складені назви від основи Глух-: Глухоєдово РФ Оренб., Глухолази PL [40]

БоЦМАНИ См, БаЧМАНівка Хм, БоЧМАНівка, ШАМАНівка Од, ЧОМОНин Зк, ШУМАНИ, ШУМИН Чг, -а Льв, ШУМЛЯНИ Тр, ЗаМНиУСи, ЗиМНе, р. ЗеМН.ЯК, ур. ЗаМаНи. Перегляд їх контекстів підтверджує слушність припущення.

20. Не раз сказано про наївність пояснень топооснови Глух- від слова “глухий” – фонетично найближчого в даний історичний період (коли навколо нас звучать сучасні, а не давні мови). Цьому стереотипу суперечать, зокрема, композити (складені топоніми) – назви степового села **ГЛУХоедово** РФ Оренб. і селища в горах Судети біля перевалу на південь GLUCHOLAZY PL (рис. 4). У сучасній топонімічній системі вони структурно подібні до назв: **МУХоедово** РФ Іван. (при **МУХОЯРово** Тверс.), **МУХоеды** Ву Гом. (при р. **МУХавець** у Бресті), **ЖИБоедово** РФ Пск., **ЖАБоедово** РФ Тверс., **УГРоїди** См, **БОБоедово** Ву Віцеб., **БОБоеды** РФ Тверс., **БОБРоїди** = **БОБРоїди** [40] Льв. Перші кореневі морфеми залучених до зіставлення назв пояснимі з таких прототипів: копт. **МОУК₂** /мухх/ гнобити або гр. **μάχη**, дорійс. **μάχα** /махе, маха/ бій, битва; копт. **ЖАВ-**, **ЖССВЕ** /джаб, джебе/ подолати важкий шлях, прибути; укр. **угор. ець**, літоп. **ОУГРЫ** ‘Угорщина’; гр. **πάλας** ‘піп’; гр. **βοῦβαρις** /бубаріс/ ‘великий човен’ [48].

Ключ до пояснення цих назв може міститися в документованій атласом Encarta старій назві львівського села **БОБРоїди** = **БОБРоїди**: значить і інші старі форми цих топонімів могли мати морфему -йд- (від дієслова *йти*), згодом перетворену в народній фантазії на -ід- (від дієслова *істи*). У та-

кому разі старі форми стають осмисленими: ходоки на війну; ходоки у важку путь; ходоки до Угорщини; ходоки «до попів» (на південь?) – пор. ліс *Попова Хожя* біля с. Ситне См С-Буда (матеріали В.К.Шейка, Суми); ходоки на великих човнах. Очевидно, що при буквальному розумінні назва *Глухоеды* сенсу не має. Якщо ж прототипами основи Глух- були форма гр. Γλαύκου /глауку/ 'Главків' (божество Главк як символ моря), або род. відм. прикметника від назви моря гр. γλαυκή – γλαύκου 'блискучого, блакитного, морського', то дістають осмислення й цілі назви *Глухоеды*, *Glucholazy* – це «ходоки до моря» і «човни (лодії) до моря».

То все-таки, Γλαύκου чи γλαύκου? Обґрунтувати відповідь можна так. Зауважено, що ім'я Якова зустрічається у сполуках з назвами моря: КУБР. **ЯКИ** Мк ВЕСЕЛинове (КАТЕРИНівка, КИСво-ОЛЕКСАНДРівське *_кияНо-), КУБР. **АКИ**, КУБР. **АКОВЕ** См + КУБР. **АКОВО** Белг., КУБР. **АКОЎ**ка Магіл. Якби знайшлися приклади сполучення основи Глуш- з морфемою -ЯКОВ-/ -АКОВ-, це означало б, що вона теж має таку само словотвірну дистрибуцію, як і основа Кубр- (тобто, що вона сполучається, «поводить себе» так, як основа Кубр-). А оскільки Кубр- походить від авест. gufr- 'море', це вказувало б і на значення основи Глух-/ Глуш- γλαύκου 'морського', а не Γλαύκου 'Главка'. Така назва знайшлася біля витоків Дніпра:

• **ГЛУШАКОВО** РФ Тверс. БЕЛЫЙ: ^ЖИГАЛово, СТАРСкое, **ТЕРЕХОВО** ТЕРСО, **ДУНАЕ**во; ЛОБазово, ШИЗДеРово (сістр!), р. КОБЫЛья, с. КОБЫЛьщина, АЛЕКСАНДРовка, ТОЛСТые, ПУСТЫНька, ИС.ТРУБы, р. **КРЕСТ**овка, за 8 км болотом – **виток р. ДНЕПР**ец п Дніпра; ЛЕОНово, СУХинино, ГРИБаново, **ШИШ**кино, КОРОВино, ЛЕОНово, р. **СТОЛ**бня, ГРИБово, КОРНево. САПРЫКино, р. **БОБОВ**ка, МАКАРово, ТОЛСТИки, ЗАНЬКово, НЕСТЕРово, **ПОПОВ**ка, р. **ЧЕР**новка, **БЫК**ово, **СОРОК**ино. Інша, гірше збережена назва є і в Україні: • **ГЛУЩАЧ**і ЦДРЕЦЕТидівка, **ЛОБ**Ачі, **ЩИЩ**АЦьке, БРАТешки, ДЕМ'ЯНці, **ПОТЕР**. ЯЙКИ ГОРові; БЕРЕЗня**ЯКИ**, **КОЦ'ЯКИ** Копт + Яків, **ТУТ**. АКИ Тот + Яків ^Писаренки, ЩЕРБ.АКИ, КОЛОМ.АК (пор. КОЛОМЬЯГИ СПБ), **ШКУРУП**І, -вка, **БАБ**инці, СЛПКи, ЛЕВЕНЦівка, ТВЕРДоХЛІби, КОНОни, РОЗСОХуВАТе, **ХРЕЩА**Те, ШАМРАЇвка, СУХ.ОРАБівка.

Отже, сенс основи назви *ГлушАково* справді мав бути той самий, що у *КубрАково*, *КубрЯки*, тобто, «люди Якова з моря». Станом на сьогодні викладене є істотним аргументом на користь походження групи назв від топооснови Глух- з іменника гр. γλαυκή /глауке/ 'море' або похідного від нього прикметника гр. γλαύκος, род. відм. γλαύκου 'морський'.

Підсумок. Наведені аргументи сприяють визнанню зв'язку копто-грецького пласту топонімії Наддніпрянщини з археологічними знахідками предметів єгипетського імпорту в Україні. Через топоніми й археологію той час дістає продовження в сучасності України і багато чого прояснює з її давньої історії. Відновлені мовноісторичні контек-

сти перекидають місток від історії назв окремо взятих географічних об'єктів до історії топонімічних місцевих мікроландшафтів, далі їх груп (позначені овалами на рис. 3), повітів, районів, більших областей і історичних країв. Пояснювальна потужність кожного мовноісторичного пласту назв різна – пропорційно до частки збережених від нього назв у загальній системі топонімів. Розглянутий у статті античний пласт топонімії своїми масштабами вказує на те, що формування основи місцевої топонімічної системи сталося у ранньому середньовіччі і десятками ниточок пов'язане за змістом з черняхівською культурою, – хоча Сіверщину і вважають лише її «близьким зарубіжжям».

Св. Яків Барадеї був висвячений на єпископа Едеси (Сирія) у 542 р., а помер у 578 р. біля Пелузія в Єгипті. «Люди Якова з моря» з очевидністю не були першими євангелізаторами над Дніпром. У нас є незборимий свідок, який у 403 р. в листі до християнки Лети написав вікопомні слова: «Hunni discunt Psalterium, SCYTHIAE FRIGORA FERVENT CALORE FIDEI, Getarum rutilus et flavus exercitus, Ecclesiarum circumfert tentoria» («Гуни вчать Псалтир, холодна Скіфія зігріта вогнями віри, готи возять з собою в походах церкву-намет», букв. ...»Скіфії холоди палають теплом віри»). Ці рядки належать Св. Ієрониму (347–420 рр.), перекладачу Євангелія з грецької мови на латинську. Св. Ієроним жив за півтора століття до Св. Якова. Холоди Скіфії не запалали самі собою: християнство у Наддніпрянщині – результат тривалих зусиль кількох поколінь ченців-євангелізаторів IV–VI ст. Топонімія розкрила якусь частину збережених свідчень про ті часи. Це могло б статися й раніше за наявності відповідного методу і мотивації у дослідників.

Посилання

1. ДР – Древняя Русь в свете зарубежных источников. – М., 2003. – 608 с.
2. Попов А.И. К изучению гидронимики Украины // Питання гідроніміки. – К., 1971. – С. 32–38.
3. Жучкевич В.А. Гидронимические исследования и историко-географическая реконструкция топонимического ландшафта // Питання гідроніміки. – К., 1971. – С. 29–31.
4. Трубочев О.Н. Названия рек Правобережной Украины. — М., 1968. – 290 с.
5. Топоров В.Н. Галинды в Западной Европе // Балтославянские исследования 1982. – М., 1983. – С. 129–140.
6. Щукин М.Б. Готский путь. – СПб., 2005. – 576 с.
7. Тищенко К.М. Ключі з Астурії від минулого України. – Київ-Дрогобич: Пбсвіт, 2015. – 528 с.
8. Бушаков В.А. «Дырдом» від Гіндукушу до Британських морів (з приводу студій відомої білоруської славістки-етимолога Р.М. Козлової) // Сходознавство. № 48. – К., 2009. – С. 25–43.
9. Клепатский П.Г. Очерки по истории Киевской земли. Том 1. Литовский период. – Одесса, 1912. – 480 с.
10. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. — К., 1982-2006...; Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV-XVIII ст.: У 2 кн. – Київ-Нью-Йорк, 2003; Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: У 2 т. – К., 1977, 1978 та ін.

11. Лаучюте Ю.А. Словарь балтизмов в славянских языках. – Л-д, 1982. – 212 с.
12. Непокупний А.П. Балтійські родичі слов'ян. – К., 1979. – 184 с.
13. Bohairic-English Dictionary (pdf; by H. Takla); Smith R. A Concise Coptic-English Lexicon. – Atlanta, 1983. – 59 p.
14. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. — К., 1982-2006...
15. Du Cange et al. Glossarium mediæ et infimæ latinitatis: En 10 vols. – Niort: L. Favre, 1883-1887. (Доступно online.)
16. Kiss L. Földrajzi nevek etimológiái szótára. – Budapest, 1980. – 726 l.
17. Поспелов Е.М. Географические названия мира. Топонимический словарь. – М., 2002. – 512 с.
18. Тищенко К.М. Генетична апробація лексико-топонімічних студій // Мовні і концептуальні картини світу (КНУТШ). Вип. 39. – К., 2012. – С. 339-346; Тищенко К.М. Гени, мова, Україна // Український тиждень. № 16 (233). 20–26 квітня 2012 р. – С. 28–58; Тищенко К.М. Всеслов'янськість мови українців // Український тиждень. № 39 (256). 28 вересня–4 жовтня 2012 р. – С. 22–64; Тищенко К.М. 24-а перська сатрапія в історії України // Український тиждень. № 27 (295). 5-11 липня 2013 р. – С. 35–55; Тищенко К.М. Слід тунгусів, маньчжурів і монголів у топонімії України // Вісник Львівс. ун-ту. Серія філол. Вип. 61. – Львів, 2014. – С. 208-219;
19. Тищенко К.М. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти // Український глотогенез. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Житомир, 2015. – С. 38-67. (Доступно з адреси erprints.zu.edu.ua/19832/1/Тищенко.pdf; у адресі праці А.Керн друкарська помилка – зайва крапка і пробіл перед словом Orbis.)
20. Пащенко В.М., 2013. «Науково-пізнавальний зміст методу топонімічного контекстування» // Вісник Львівського університету. Серія філол. Вип. 59. (Матеріали Міжнародної міжгалузевої конференції «Топоніміка і контекстуальний метод К.М.Тищенка»: Київ, 20.04.2012; Львів, 5.10.2012). – Львів, 2013. – С. 21-37.
21. Kern A. Der „Libellus de notitia orbis“ // Archivum Fratrum Praedicatorum Volumen VIII (1938) (LibellusNottaOrbis.pdf); див. також Галонифонтибус И. де. Книга познання мира. – Баку, 1979. – [Ч. 8]. [www.vostlit.info/Texts/rus13/Galonifontibus/frametext.htm].
22. Тищенко К.М. Іншомовні топоніми України. – Київ-Тернопіль, 2010. – 240 с.
23. Verreth H. A survey of toponyms in Egypt in the Graeco-Roman period. – Köln / Leuven: Trismegistos, 2013. (Доступно з Інтернету.)
24. СМГУ – Словник мікрогідронімів України. – Київ, 2004. – 440 с.
25. Crum W.E. A Coptic Dictionary. – Oxford, 1939. (Доступно online.)
26. Černý J. Coptic Etymological Dictionary. – Cambridge, 1976. (Доступний з Інтернету.)
27. Wycichl W. Dictionnaire étymologique de la langue copte. – Leuven, 1983. (Доступний з Інтернету.)
28. Боплан – Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року. [З супровідним текстом.] – Київ-Львів, 2000.
29. ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: У 2 т. – К., 1977, 1978.
30. СГУ – Словник гідронімів України. – К., 1979. – 781 с.
31. Гафуров Б.Г., Цибукидис Д.И. Александр Македонский и Восток. – М., 1980. – 456 с.
32. Похилевич Л.И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. – Біла Церква, 2007. – 642 с.
33. СКД – Реальный словарь классических древностей по Любкеру/ Под ред. Ф.Гельке и др. – СПб., 1885. (Доступно з Інтернету.)
34. Абаев В.И. Избранные труды: религия, фольклор, литература. – [Том 1]. – Владикавказ, 1990. (Доступно з Інтернету.)
35. Стрижак О.С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії. – К., 1991. – 224 с.
36. Тищенко К.М. Алани на Сіверщині: Ходуня, Вовна, Олтар // Сіверщина в історії України. Вип. 6. – Київ-Глухів, 2013. – С. 76-80; Тищенко К.М. Пізній Рим і алани у топонімії Європи // Мовні і концептуальні картини світу (КНУТШ). Вип. 46. Ч. 4. – К., 2013. – С. 95-113; Tyshchenko K. Alanski sloj toponimije Hrvatske // Međunarodni znanstveni interdisciplinarni simpozij «Hrvatska folklorna i etnografska baština u svjetlu dubrovačke, svjetske i turističke sadašnjosti» FEB 2012. Zbornik radova / Urednica: M.Muhoberac. – Dubrovnik, 2013. – S. 293-303; Тищенко К.М. Аланські й слов'янські топоніми в Італії // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. Збірник наукових праць. Випуск 22. – К., 2013. – С. 157–165.
37. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Босири>
38. Тищенко К.М. Родичі Єсмані // Сіверщина в історії України. Вип. 4. – Київ-Глухів, 2011. – С. 84–89.
39. Тищенко К.М. Халіфат і сівера. – К., 2011. – 496 с.
40. Encarta – The Microsoft Encarta Premium 2009. The Interactive Atlas, e-product. (Доступно з Інтернету.)
41. ЕУ – Енциклопедія українознавства: В 11 т. – Київ-Львів, 1993–2003.
42. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. – К., 1990;
43. Українське козацтво. Мала енциклопедія. – К., 2002. – 568 с.
44. Приходы и церкви Подольской Епархии/ Под ред. Е.Сецинского. – Біла Церква, 2009. – XII + 996 с.
45. Procopé. Histoire de la Guerre contre les Perses. – Paris, 1685 [remacle.org/bloodwolf/historiens/procopé/perses11.htm]
46. Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів, 1990. – 520 с.
47. Buck C.D. A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas. – Chicago-London, 1988; (e-version).
48. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. – М., 1964-1973.
49. Chantraine P. Dictionnaire étymologique de la langue grecque: En 4 vols. – Paris, 1968-1980. (Доступно з Інтернету.)
50. ДРС – Древнегреческо-русский словарь: В 2-х т. /Сост. И.Х. Дворецкий. – М., 1958.
51. https://en.wikipedia.org/wiki/Broken_plural

Тищенко К.Н. Античные контексты топонимии Северщины

Статья подводит итог изучения признаков контактов с античным Египтом, обнаруженных в топонимии Украины методом контекстуирования. Ряд существенных выводов этих исследований касается Северщины.

Ключевые слова: топонимия, контекст, античность, греки, копты, Северщина.

Tyschenko K.M. The Antiquity Contexts in the Toponymics of Severia

The article embodies a total of the studies of the toponymical vestiges of the contacts with the Graeco-Roman Egypt, detected in Ukraine by the contextualization method. Some essential conclusions of these studies concern Severia.

Key words: toponymics, context, Antiquity, Greeks, Copts, Severia.

18.02.2016 p.